

ПІСНЕТВОРЧА МАЙСТЕРНІСТЬ ЙОАНА ДАМАСКИНА НА ПРИКЛАДІ ЙОГО ЯМБІЧНОГО КАНОНУ НА РІЗДВО ХРИСТОВЕ

У статті проаналізовано піснетворчий доробок Йоана Дамаскина у світлі його біографії, освіченості та монашого покликання. На прикладі ямбічного канону Дамаскина на Різдво Христове показано й доведено його високу майстерність і, правдоподібно, неперевершеність, на відміну від якісно ґрунтовної, та все ж радше кумулятивної праці в його прозових богословських текстах. Творче опрацювання Йоаном богословських тем і розкриття їх у поетичній формі в богослужбових текстах запевняють їм і в майбутньому особливе місце в молитві християнської спільноти.

Ключові слова: візантійська літургія, гимнографія, Йоан Дамаскин, поетичні канони, ямбічний канон.

Ім'я Йоана Дамаскина безсумнівно належить до кожного академічного дискурсу, пов'язаного з тематикою християнських піснеспівів та їхнього значення для життя у вірі. Саме з огляду на загальну очевидність цього факту його варто конкретніше обґрунтувати й викласти. Для висвітлення теми в цій статті¹ буде зроблено три послідовних кроки. Насамперед «розглянемо під лупою» біографію Йоана Дамаскина, щоб показати, як вплинули на нього родинне виховання, чудова освіта та його рішення стати монахом. Наступним кроком буде короткий огляд праць Дамаскина з особливою увагою до його піснетворчого доробку. У центрі розгляду стоятиме сам ямбічний канон на Різдво Христове. До нього буде подано певні вступні відомості й наведено кілька прикладів змісту цього твору та роз'яснень його складу.

¹ Виклад частково перегукується з дисертацією автора: О. Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon des Johannes von Damaskus. Einleitung, Text, Übersetzung, Kommentar*. Münster 2010 та його статтею: О. Петринко. Чи був Йоан Дамаскин саваїтом? // *Наукові записки УКУ: Богослов'я* 4 (2017) 75–99.

1. Життєві віхи Йоана Дамаскина

Йоан Дамаскин належить до християнських авторів пізньої античності чи, радше, початку середньовіччя, про життя яких, хоча вони і втішаються широкою відомістю й визнанням, є досить мало докладної інформації. Більшість житій Йоана Дамаскина написано через багато років після його смерті. Вони мають агіографічний характер, а тому в багатьох випадках суттєво позначені рисами легендарності². Та все ж не слід недооцінювати їхнього історичного значення. Попри те, що ціллю житій і піснетворчих праць як хвали та прослави конкретного прикладу до наслідування не є скрупульозний виклад історичних подій та їх оцінка, багато даних у них, з огляду на інші історичні джерела, не лише цікаві, а й інформативні та близькі до правди.

Джерела й дослідження однозгідні щодо того, що Йоан Дамаскин народився у другій половині VII ст. в Дамаску й там же провів першу частину життя³. На певному етапі життєвого шляху Йоан залишив Дамаск і подався в Єрусалим⁴. У його часи багато монастирів у *Сирійській пустелі* зосереджувалися навколо Дамаска, проте більшість із них були яковітськими⁵, що й спонукало Йоана шукати реалізації своїх монаших намірів деінде.

Віддавна вважалося, що Йоан вступив у міжнародну спільноту лаври св. Сави неподалік Єрусалиму, де й провів другу частину життя⁶. Втім, най-

² Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 51–57. Найновіше з досліджень біографії Йоана Дамаскина (ЙД) див.: E. Ambros. *Die arabische Vita des Johannes von Damaskus // Akademie Aktuell: Zeitschrift der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 2 (2015) 78–81.

³ За: J. Nasrallah. *Saint Jean de Damas, Son Époque – Sa Vie – Son Œuvre*. Harissa 1950, с. 57–58; це підтверджують також арабські історики. З цим співзвучне і його прізвисько Δαμασκηνός: *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, 4 грудня, 2 // *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis* [= Propylaeum ad Acta SS Novembris] / ред. H. Delehaye. Bruxellae 1902, с. 278, як і свідчення з *Грецького житія* 4 (PG 94, 433): «Ним [його рідним містом] є місто Дамаск (Δαμασκός πόλις αὐτῆ πατρὶς ἐστίν)» та з *Арабського житія* 3: «Місцем народження і виховання цього благоговійного Йоана було саме місто Дамаск» (див. *Biographie de St Jean Damascène, Texte original arabe, publié pour la première fois* / упоряд. С. Bacha. Harissa 1912, с. 12).

⁴ *Подвійне житіє (Йоана і Косми)* 11, 3 (див.: A. Papadopoulos-Kerameus. *Analekta Hierosolymitikes Stachyologias* [= Αθανασίος Παπαδοπούλου-Κεραμέυς. *Αναλεκτα ιεροσολυμιτικής σταχυολογίας*], т. 4. St.-Petersburg 1897, с. 279); *Грецьке житіє* 22 (PG 94, 461); *Арабське житіє* 9 (*Biographie* / Bacha, с. 19).

⁵ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 17. Про яковітську Церкву в ранньоісламський час див. чудове дослідження: W. Hage. *Die syrisch-jakobitische Kirche in frühislamischer Zeit nach orientalischen Quellen*. Wiesbaden 1966, с. 48–49 («монофізитські» християни-араби); про полеміку ЙД проти яковітів див.: *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, т. 4: *Liber de haeresibus. Opera polemica* / упоряд. В. Kotter. Berlin 1981, с. 99–153.

⁶ Див.: Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 72, прим. 297.

новіші дослідження показують, що таке твердження дуже неправдоподібно⁷. Тож слід вважати, що другу половину життя Йоан провів у Єрусалимі чи його передмісті як монах, письменник, учитель та піснетворець.

Походження

Родинне середовище та освіта були надзвичайно важливими для академічного й письменницького становлення Йоана Дамаскина, як і для його піснетворчої діяльності та пов'язаної з цим духовності.

Йоан походив із шляхетної мелхітської родини, яка, завдяки професії його батька, була заможною й належала до вищих верств суспільства⁸. Він народився близько 655 р.⁹ в Дамаску в сім'ї християнина Саргуна ібн Мансура (Sarḡūn ibn Maṣṣūr), що займав пост високого чиновника-фінансиста при дворі халіфа¹⁰. Джерела нічого не повідомляють про дитинство Йоана, але воно було, напевно, спокійним і щасливим, оскільки він був знатного походження й жив у забезпеченій, багатій родині¹¹.

Освіта

Якщо по більших містах тодішньої Візантійської імперії майже всюди існували початкові школи християнського чи нехристиянського типу¹², то з великою

⁷ Детальніше про це див.: Петринко. Чи був Йоан Дамаскин саваїтом?

⁸ Див. щодо цього: Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 60–71.

⁹ Див.: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 58–59; D. J. Sahas. *John of Damascus on Islam: The Heresy of the Ishmaelites*. Leiden 1972, с. 39: «...652 рік як його (Йоана Дамаскина) можливу дату народження». В. Kotter. *Johannes von Damaskus // Theologische Realenzyklopädie* 17 (1993) 127; R. Volk. *Johannes von Damaskus // Lexikon der Antiken Christlichen Literatur*, 3-тє вид. Freiburg i. Br. 2002, с. 387; V. Conticello. *Jean Damascène // Dictionnaire des philosophes antiques*, т. 3 (2000) 1002; J.-M. Sauge. *Giovanni Damasceno // Bibliotheca sanctorum* 6 (1965) 734 та A. Louth. *St John Damascene, Tradition and Originality in Byzantine Theology*. Oxford 2002, с. 5 припускають як дату народження другу половину VII ст.; M. Jugie. *Jean Damascène (Saint) // Dictionnaire de Théologie Catholique* 8 (1924) 695 та А. Каждан. *История византийской литературы (650–850 гг.)* перекл з англ. Санкт-Петербург 2002, с. 107 виступають за 674/675 р., а *Полное собрание творений св. Иоанна Дамаскина* / перекл. А. И. Сагарда, т. 1. Санкт-Петербург 1913, с. VIII та D. Stiefenhofer. *Des Heiligen Johannes von Damaskus genaue Darlegung des orthodoxen Glaubens*. Kempten 1923, с. VI – за кінець VII ст.

¹⁰ *Грецьке житіє* 5 (PG 94, 437); *Арабське житіє* 3 (*Biographie* / Vacha, с. 12); *Грузинське житіє* 3 (рос. К. Кекелидзе. *Грузинская версия арабского Жития св. Иоанна Дамаскина // Християнській Востокъ* 3/3 (1914) 157).

¹¹ *SynConst*, 4. грудня 2 (*Synaxarium* / Delehaue, с. 278); *Грецьке житіє* 6 (PG 94, 437–440); *Арабське житіє* 3 (*Biographie* / Vacha, с. 12).

¹² Див. тут і далі: G. Podskalsky. *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453–1821): Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatrischen Konfessionen des Westens*. München 1988, с. 38, зокрема прим. 126, с. 55, 57–58. Про школу в Нісібіні див.: R. Nelz. *Die theologischen Schulen der morgenländischen Kirchen während der sieben ersten christlichen Jahrhunderte in ihrer Bedeutung für die Ausbildung des Klerus*. Bonn 1916, с. 77–110; W. Liebeschuetz. *Hochschule // Reallexikon für Antike und Christentum* 15 (1991) 902–903.

ймовірністю це можна сказати і про Дамаск VII ст.¹³ Щоправда, вищі прошки міського суспільства для навчання своїх дітей надавали перевагу радше приватним урокам домашніх учителів. Це, найправдоподібніше, було й у випадку з Йоаном Дамаскином, бо його батько, що був «багатий мудрістю й любив науку»¹⁴, міг дозволити собі відповідну освіту для синів. Тому Йоан разом зі своїм названим братом Космою міг відвідувати уроки сицилійського монаха Косми, християнського вченого і філософа з Калабрії. Саме його Саргун отримав у подарунок від халіфа з-поміж полонених християн, яких привезли до Дамаска¹⁵.

З доступних джерел неможливо точно відтворити, якою була рідна мова Йоана Дамаскина та якою мовою проводились уроки. Оскільки всі твори Йоана написані грецькою та з огляду на його пізніший високий статус при дворі халіфа, можна припустити, що він досконало володів грецькою і, напевно, добре знав арабську та сирійську мови¹⁶.

Згідно з житіями, монах Косма зумів не лише передати своїм учням знання з початкових наук і вільних мистецтв (ἐγκύκλιος παιδεία), а й дати їм впровадження у філософію та християнське богослов'я. Автор т. зв. *грецького житія* (X ст.) дає можливість пізнати симпатію Косми до античної культури та освіти. До навчальних фахів цього християнського філософа належали: риторика, діалектика, етика, арифметика й геометрія, астрологія та богослов'я¹⁷. Автор житія дуже позитивно ставиться до нехристиянського

¹³ Див.: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 59–60.

¹⁴ *Арабське житіє 3 (Biographie / Vacha, с. 12).*

¹⁵ *Грецьке житіє 8–10* (PG 94, 440–445, тут. с. 444); *Арабське житіє 4 (Biographie / Vacha, с. 12–13).* Про арабські загарбницькі походи на Сицилію та сицилійських полонених у тодішньому Дамаску див.: Theophanes. *Chronographia zum A. M. 6221 (= A. D. 728/9) // Theophanis Chronographia*, т. 1: *Textum graecum continens* / ред. C. de Boor. Leipzig 1883 (= Hildesheim 1963), с. 348); J. Wellhausen. *Die Kämpfe der Araber mit den Romäern in der Zeit der Umajjaden // Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen – Philologisch-Historische Klasse* 1901. Göttingen 1902, с. 427.

¹⁶ Детальніше про це див.: Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 60 та 80; *Подвійне житіє 4* (Paradopoulos-Kerameus. *Analekta*, с. 273). Див. про це також у: Konstantin Akropolites. *Sermo in s. Joannem Damascenum* 16 [= PG 140] / ред. J. de Rubéis, с. 829; Sahas. *John of Damascus*, с. 39–40, 46–47 та J. Braun. *Die Ausführungen des Johannes von Damaskus zum Islam: haer. 100.* Eichstätt 2013 (неопубл. магістерська праця), с. 95.

¹⁷ *Грецьке житіє 9* (PG 94, 441–444). На смертному ложі християнський філософ Косма (= учитель) так описував власне життя й діяльність своєму визволителю Саргуну, батькові Йоана Дамаскина: «Я полював за всякою людською мудрістю і як певний фундамент початково заклав *Enkyklios Paideia: 3 риторикою* я вправляв свій язик, з методами та доказами *діалектики* розбудовував свій розум, в *етиці* я слідував усьому, що передали Стагірит [= Арістотель] і син Арістона [= Платон]; природничі науки я пройшов повністю, наскільки це можливо людині, *мистецтво рахування* арифметики я вивчив і в *геометрії* я прагнув досягти досконалості, я достатньо опанував гармології [= композиції] музики та впорядко-

канону освіти й навіть до еліністичного богослов'я, хоч і трактує їх, звичайно ж, як вступ до християнського богослов'я¹⁸. Він описує все це так детально, щоб показати, від кого, а передовсім із чого навчався Йоан Дамаскин, на той час уже визнаний авторитет як християнський письменник. Таке позитивне ставлення до світської освіти було притаманне не лише авторові *грецького життя*. Те, що Йоан Дамаскин дуже цінував грецьку освіту й надихався нею, ясно також із багатьох місць його об'ємистої письменницької спадщини¹⁹.

Можна ствердити, що передана Космою освіта гармонійно поєднувала світську філософію і християнську віру. Він, мабуть, навчав синів міністра фінансів і християнської віри, і знань, необхідних для світської кар'єри. Хоча під час уроків читалися й еліністичні писання, вони все ж точно не були основним навчальним предметом²⁰. Здобувши таку чудову освіту, молодий Йоан не намагався піти в монастир чи стати священником, а прагнув стати на шлях служіння містові та державі, подібний до батькового, що згодом і сталося²¹.

Слід зазначити, що Йоан Дамаскин формувався в семітській культурі слова. Його життя проходило в середовищі родини, шкільної освіти та при дворі халіфа. Останній мав власних істориків і поетів²². В освіті принца серед вільних мистецтв перше місце займала поезія; прозові тексти – як не дуже шляхетний спосіб висловлення – були повністю виключеними. Поезія та мистецтво мовлення втішались підтримкою халіфа – їх вважали інструментами влади; саме ж мистецтво мовлення займало перше місце в культурному й політичному житті ісламу²³. Відомо, що халіф Язид, з яким

ваних пропорцій. Те, що стосується руху небес і *бігу зір*, не залишив я поза увагою, щоби з величі й краси створінь за можливостями сучасних знань дійти до певного бачення творця. [...] Звідти я перейшов до таїнств *богослов'я* – як тих, котрі передали сини еллінів [= язичники], так і тих, які наші богослови непомильно і ясно виклали».

¹⁸ Podskalsky. *Theologie und Philosophie in Byzanz*, с. 43.

¹⁹ Johannes von Damaskos. *Philosophische Kapitel* / вступ, перекл., комент. G. Richter. Stuttgart 1982, с. 63.

²⁰ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 7 і 62.

²¹ *Грецьке життя* 13 (PG 94, 449); *Арабське життя* 6 (*Biographie* / Vacha, с. 15).

²² Див. Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 7, 43–47 і 63. Про культурне життя й освітню систему в Дамаску часів умаядської династії див.: Philip K. Hitti. *History of Syria including Lebanon and Palestine*. New York 1951, с. 490–516, особл. 492 (історіографія) і 493–496 (поезія); про умаядського халіфа та поетів аль-Валіда II (743–744) див.: R. Blachère. *Le prince omayyade al-Walid [II] ibn Yazid et son rôle littéraire // Mélanges offerts à Gaudefroy-Demombynes par ses amis et anciens élèves* / ред. M. Gaudefroy-Demombynes. Le Caire 1945, с. 103–123; також: D. Derenk. *Leben und Dichtung des Omayyadenkalifen al-Walid ibn Yazid: Ein quellenkritischer Beitrag*. Freiburg i. Br. 1974.

²³ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 83 та 150.

виростав Йоан, та халіф Абд аль Малик, у якого він пізніше був на службі, особливо плекали поезію²⁴. Йоан, своєю чергою, мав друзів серед сучасних йому християнських і мусульманських поетів. Зокрема, християнського поета на ім'я Агтал, згадуваного по імені в арабських джерелах, умаядські віршописці прославляли як найбільшого серед арабських поетів²⁵.

З Дамаска в Єрусалим

Агіографічні джерела узгоджуються щодо того, що по смерті батька Йоан зайняв при дворі дамаського халіфа високий адміністративний пост. *Грецьке життя* вказує, що Йоан був особистим секретарем чи першим радником (πρωτοσύμβουλος) халіфа Абд аль Малика (помер у 705 р.)²⁶. Близько того ж 705 р. в адміністрації халіфа грецьку мову замінили арабською, затвердивши останню законодавчо за правління Валіда I (705–715)²⁷. Внаслідок цього вищі адміністративні посади в державі зайняли араби-мусульмани. Від цього, звісно ж, залежала і зміна політики халіфа щодо християн. До цих подій звертається агіографічна оповідь про інтриги візантійського імператора, згідно з якою імператор-іконоборець звинуватив Йоана перед халіфом у зраді²⁸.

Гідним уваги є факт, що Йоан не одружувався ні до, ні під час служби при дворі халіфа. Джерела передають одну деталь, з якої можна виснувати,

²⁴ Н. Lammens. *Études sur le siècle des Omayyades*. Beirut 1930, с. 211.

²⁵ Там само, с. 211–268, особливо 235 і 239–240; Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 43–44; Hitti. *History of Syria*, с. 438–439; A. S. Atiya. *St. John Damascene: Survey of the Unpublished Arabic Versions of His Works in Sinai // Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gobb* / ред. G. Makdisi. Leiden 1965, с. 74.

²⁶ *Грецьке життя* 13 (PG 94, 449); також виклад: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 71–72; Sahas. *John of Damascus*, с. 26–31, 42, особл. 28–29.

²⁷ Див. Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, 37–38, 71–72; G. Hawting. *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate AD 661–750*. London 2000, с. 58–66. Чи Йоан уже тоді писав певні свої богословські праці, на основі джерел встановити неможливо. Звичайно, його богословські знання були великими; бо він твердо дотримувався віри своїх предків, хоча протилежне могло б йому багато чого полегшити на службі у халіфа. Окрім цього, його риторичні та діалектичні здібності вирізняли його не лише на службі у халіфаті. Насралла припускає, що Йоан Дамаскин як нащадок однієї із найважливіших сиро-арабських родин, як носій еліністичної культури і як функціонер халіфа відкрив свій дім для науковців. Передусім він міг брати участь у філософських чи богословських дискусіях. Діалогічні писання проти ісламу, які Йоан творив пізніше як монах, правдоподібно були згадками про такі розмови у його домі в Дамаску.

²⁸ *Грецьке життя* 14–17 (PG 94, 449–456); *Арабське життя* 6–9 (*Biographie* / Vacha, с. 15–19). Щодо легенди про відсічену руку ЙД, її витоки та історичний контекст, а також про її передавання та значення див. найновіше дослідження: I. Rochow. *Die Legende von der abgehauenen Hand des Johannes Damaskenos. Ursprung – Varianten – Verbreitung*. Frankfurt am Main 2007, с. 25–97.

що Йоан ще до прийняття монашества був відомий не лише через своє суспільне становище, а й з огляду на чеснотливе життя: при вступі в монастир кожен із вибраних монахів відмовлявся бути його духовним наставником, зокрема з такою відмовкою: «Цей муж [Йоан Дамаскин] мав високий статус, особливі заслуги [= був дуже славним²⁹] і велику могутність; він не зможе піддатися нашим заповідям і не слухатиме наших приписів»³⁰; з іншого боку, найбільш чеснотливі й досконалі старці відчували себе недостойними супроводжувати Йоана, «мужа з такого високого роду, мудрого і прикрашеного чеснотами, у їхньому [монашому] кропіткому й підневільному житті»³¹.

Йоан-монах

Прибувши в Єрусалим³², Дамаскин став монахом в одному з монастирів міста чи в його околиці й усю другу частину життя провів у монашому середовищі³³. У монастир він вступив уже як освічений муж. Великі Йоанові знання, особливо філософська обізнаність, розвинулись у школі його духовного отця через вивчення патристичних та аскетичних творів³⁴. Цитування у творах Дамаскина – йдеться про писання 98 Отців Церкви, а також тексти світських грецьких авторів із 259 праць³⁵ – дозволяють ствердити, що більшість цих творів, напевно, були в бібліотеці його монастиря, причому Йоанові, правдоподібно, була доступна також багата збірка бібліотеки єрусалимської церкви Воскресіння³⁶. Свої систематично побудовані богословські дослідження Дамаскин написав на прохання патріарха Йоана V (706–735) і, можливо, викладав зміст цих праць в одній зі шкіл³⁷.

²⁹ Див.: G. Graf. *Das arabische Original der Vita der Vita des hl. Johannes von Damaskus // Der Katholik* 93 (1913) 181, прим. 2.

³⁰ *Арабське життє* 10 (*Biographie / Vacha*, с. 20); пор. також *Грузинське життє* 17 (Кекелидзе. Грузинская версия., с. 158).

³¹ *Грузинське життє* 17 (Кекелидзе. Грузинская версия, с. 158); пор. також *Грецьке життє* 23 (PG 94, 464); *Арабське життє* 10 (*Biographie / Vacha*, с. 20).

³² *Подвійне життє* 11 (Papadopoulos-Kerameus. *Analekta*, с. 279); *Грецьке життє* 22 (PG 94, 461); *Арабське життє* 9 (*Biographie / Vacha*, с. 19).

³³ Про численні монастирі в Єрусалимі див.: A. Linder. *Christian Communities in Jerusalem // The History of Jerusalem: The Early Muslim Period 638–1099* / ред. J. Prawer, H. Ben-Shamma. Jerusalem 1996, с. 137–138 з подальшими вказівками.

³⁴ *Арабське життє* 10 (*Biographie / Vacha*, с. 20).

³⁵ C. Chevalier. *La Mariologie de Saint Jean Damascène*. Roma 1936, с. 40–44.

³⁶ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 95.

³⁷ Про ерудицію та дидактичні таланти ЙД у порівнянні із сучасним професором див.: Chevalier. *La Mariologie de Saint Jean Damascène*, с. 31; Jugie. *Jean Damascène*, с. 696–708, а вслід за ним і: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 101–102. Це потверджують і широкі зв'язки ЙД, які можна виснувати з адресатів багатьох його праць чи зі вступів до них, див.: Johannes

Очевидно, невдовзі Йоан V, якому підпорядковувалися також монахи в обителях його області³⁸, – правдоподібно, перед початком іконоборства (726 р.) – рукоположив Йоана Дамаскіна на пресвітера церкви Воскресіння³⁹ і включив його до клиру цього храму, чим спричинився до великої користі для всієї місцевої Церкви⁴⁰. Не виключено, що патріарх міг призначити Дамаскіна навіть протопресвітером⁴¹.

von Damaskos. *Philosophische Kapitel* / Richter, с. 19–20, особл. прим. 51. Багато Йоанових праць написані на вимогу; див., напр., його передмову до *Institutio elementaris* (*Die Schriften des Johannes von Damaskos*, т. 1: *Institutio elementaris. Capita philosophica (Dialectica)* / ред. В. Kotter. Berlin 1969, с. 20 і 52). Про це говорить і хроніка Теофана († 818), у якій Дамаскіна вперше (див. *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284–813* / ред. С. Mango, R. Scott. Oxford 1997, с. 565–566, зокр. прим. 6) окреслено як Златоструя (ὁ Χρυσόρροας) і як пресвітера, монаха й видатного вчителя (πρεσβύτερος, μοναχός і διδάσκαλος ἄριστος), який у вченні та в житті просіяв (Theophanes. *Chronographia zum A. M. 6221 (= A.D. 728/9)* // *Theophanis Chronographia*, т. 1, с. 408). В іншому місці той самий літописець знову говорить про Йоана як про нового вчителя Церкви (τὸν νέον τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλον) (там само, с. 417); див. також про трьох святих мужів і превелебних учителів (ἄνδρας ἀγίους καὶ αἰδεσίμους διδασκάλους) (там само, с. 428), до яких Теофан зараховує Германа Константинопольського, Георгія Кіпрського та Йоана Дамаскіна. Таким чином засвідчено справжню вчительську діяльність Йоана, причому й у контрверсійних богословських текстуальних свідченнях періоду іконоборства (противники-іконоборці окреслюють Йоана у своїх анатемах як «учителя безбожності і спотворювача Святого Письма». Див.: Діяння II Вселенського собору в Нікеї, 6-те засідання (*Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* / ред. I. D. Mansi, т. 13. Florentiae 1767, с. 356); те саме в: *Die ikonoklastische Synode von Hieria 754* / ред. T. Krannich, Ch. Schubert, C. Sode. Tübingen 2002, с. 68). На цьому тлі є правдоподібним, що Йоан займався християнською освітою та писав богословські твори, листи, промови й піснеспіви, перебуваючи в Єрусалимі.

³⁸ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 101; Linder. *Christian Communities in Jerusalem*, с. 134 та 138. Незважаючи на мусульманське панування, палестинські монахи відігравали важливу роль у житті віри (напр., у боротьбі за почитання ікон, див.: A. Ehrhard. *Das Griechische Kloster Mar Saba in Palestina* // *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte* 7 (1893) 39–41), оскільки були поза межами заплутаних придворних інтриг і впливів Константинополя.

³⁹ *Грецьке життє* 34 (PG 94, 480–481) та *Арабське життє* 14 (*Biographie* / Vacha, с. 24). Про численних монахів у патріаршому дворі Єрусалиму див.: Linder. *Christian Communities in Jerusalem*, с. 136–137.

⁴⁰ За: Linder. *Christian Communities in Jerusalem*, с. 100–101 (з посиланнями). Єрусалимський патріарх Йоан V (706–735) був єдиним мелхітським патріархом на чолі православного єпископату Сирії, Палестини та Єгипту; див. про це: Linder. *Christian Communities in Jerusalem*, с. 131 та R.-J. Lillie. *Prosopographie der mittel-byzantinischen Zeit*, т. 2: *Georgios* (# 2183) – *Leon* (# 4270) / ред. F. Winkelmanns. Berlin 2000, с. 250; т. 6: *Abkürzungen, Addenda und Indices*. Berlin 2002, с. 109, № 2952. Цей патріарх (за *Die Schriften* / Kotter, т. 4, с. 292, особл. прим. 8) славився своєю боротьбою за віру; див. також: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 101. Видання гомілій ЙД див. у: *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, т. 5: *Opera homiletica et hagiographica* / ред. В. Kotter. Berlin 1988; переклад їх сербською: Свети Јован Дамаскин. *Празничне Беседе* / вступ і перекл. А. Јевтић. Београд 2002.

⁴¹ Див. про це: Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 71–79.

Останні роки Дамаскина

Про останні роки життя Йоана Дамаскина джерела мовчать. Він провів їх, правдоподібно, у своєму монастирі, переглядаючи власні твори, чим можна пояснити різноманітні редакції певних із них⁴². Існує справедливе припущення, що через полемічні твори проти іконоборства, інших ересей та ісламу Дамаскин невдовзі після смерті свого друга, патріарха Йоана V (†735), потрапив у немилість⁴³. Оскільки поважний вік уже не дозволяв йому виконувати відповідальні завдання при церкві Воскресіння, він, правдоподібно, вибрав для своїх останніх років відлюддя пустелі й помер там десь близько 745 р.⁴⁴

Анатемами іконоборчого синоду в Гіері (754 р.) були визнані неправосильними на Другому Нікейському соборі (787 р.), отці якого виголосили щодо Йоана протилежне рішення: «Правовірному Герману вічна пам'ять! Йоанові та Георгію вічна пам'ять! Проповідникам істини вічна пам'ять! Тройця прославила всіх трьох»⁴⁵. Від початку IX ст. джерела заличують Йоана Дамаскина до святих з епітетами ὁσιος, τιμιώτατος або θεοφόρος⁴⁶. Згідно з твердженням Курта Вайтцмана, найдавнішими іконографічними зображеннями Йоана, котрі дійшли до нашого часу, є мініатюри з *Cod. Paris. gr. 923* (перша пол. IX ст.)⁴⁷, тобто з джерела, що з'явилося через 100 років після смерті святого. У цьому прикрашеному мініатюрами рукописі Дамаскин лише раз зображений із німбом, а в багатьох інших випадках його представлено просто як монаха⁴⁸, що з пером у руці пише свої твори⁴⁹. У палестинському

⁴² Stiefenhofer. *Genaue Darlegung*, с. VIII; *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, т. 2: *Expositio fidei* / ред. В. Kotter. Berlin 1973, с. XXVI–XXVII. Ці передання збігаються зі словами самого Йоана, який в одній зі своїх гомілій окреслює себе як мужа, котрий сягнув зимового часу свого мовлення (ἐν χειμῶνι τῶν ἐπῶν), так що змушений озброювати свій старечий голос для похвальних багалий (γεῦρακότα τὸν λόγον πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐγκωμίων ἀπλιζόντες) (див.: Йоан Дамаскин. *Dorm. II,1* // *Die Schriften* / Kotter, т. 5, с. 517).

⁴³ Conticello. *Jean Damascène*, с. 1003.

⁴⁴ У 742 р. Дамаскин мав би ще бути живим, бо він є творцем похвали Петрові Маюмському, який у тому році зазнав мученицької смерті; див. щодо цього: М.-F. Auzépy. *De la Palestine à Constantinople (VIIIe–IXe siècles): Étienne le Sabaïte et Jean Damascène* // *Travaux et mémoires* 12 (1994) 195.

⁴⁵ Діяння II Вселенського собору в Нікеї, 7-ме засідання (*Sacrorum Conciliorum*, т. 13, с. 400).

⁴⁶ Див. створене бл. 809 р. *Життя Стефана молодшого* 28 (Auzépy. *De la Palestine à Constantinople*, с. 126); Theophanes. *Chronographia zum A.M. 6234 (= A.D. 741/742)* // *Theophanis Chronographia*, т. 1, с. 417).

⁴⁷ Про датування див.: К. Weitzmann. *The Miniatures of the Sacra Parallela. Parisinus Graecus*. Princeton 1979, с. 23–25.

⁴⁸ Там само, с. 29.

⁴⁹ Weitzmann. *The Miniatures of the Sacra Parallela*, с. 246, а також Plates I–III (Bibliothèque Nationale de France). Про розвиток іконографічних зображень ЙД (Вчитель – Проповідник – Письменник) і про окремі портрети з цього рукопису див. там само, с. 29–33.

календарі – за дуже давньою традицією (між 973 і 986 рр.) – пам'ять Йоана святкують 4 грудня⁵⁰. Правдоподібно, цей день можна вважати датою смерті Йоана Дамаскина. Римо-Католицька Церква після II Ватиканського собору перейняла цю дату у свій календар як день пам'яті святого⁵¹.

2. Творчий доробок Йоана Дамаскина

Загальні відомості

Йоан залишив по собі досить об'ємистий творчий доробок. Бувши плідним у писемній діяльності, Дамаскин створив богословські твори різного ґатунку, багато з яких нині вже опубліковані відповідно до сучасних наукових вимог⁵². Палітра його праць охоплює богословські дисципліни, як-от догматика, полеміка, екзегеза, моральне богослов'я й аскетика, а також гомілії, піснеспіви та молитви; до цього слід додати певні менші фрагменти його праць із різноманітних ділянок⁵³.

Йоан справив великий вплив на розвиток богослов'я, особливо після іконоборства (843 р.), коли його праці оцінили в Константинополі – столиці Східної Римської імперії та центрі церковного життя⁵⁴. Вже від IX–X ст. багато творів Дамаскина було перекладено сирійською та арабською мовами⁵⁵, з кінця X – початку XI ст. – грузинською⁵⁶, а з XII ст. – ла-

⁵⁰ Палестинсько-грузинський календар, 4 грудня (*Le Calendrier palestino-georgien du Sinaiticus 34: (Xe siècle)* / вступ, ред., перекл. латиною G. Garitte . Bruxelles 1958, с. 108).

⁵¹ Римо-Католицька Церква від часу останньої літургійної реформи (за *Missale Romanum* 1970 р. [Editio Turica], с. 648) святкує день пам'яті ЙД також 4 грудня. До цієї реформи *Martyrologium Romanum* згадує (нім. видання 1916 р. [за Editio Turica 1914], с. 149) *dies natalis* (= день успення) ЙД 6 травня і подає його свято на 27 березня. Старий *Breviarium Romanum* (Editio XXII juxta typicam, pars verna 1950 р., с. 600) згадує в агіографічному читанні 2-го ноктурну в завершальному реченні, що папа Лев XIII поширив службу ЙД на цілу Вселенську Церкву та проголосив його в 1890 р. учителем Церкви – *doctor ecclesiae* (*Acta sanctae Sedis* 23 (1890/91) 255–256). Перенесення свята ЙД на 4 грудня пояснюється спільною зі Східними Церквами датою.

⁵² Див. *Die Schriften* / Kotter, тт. 1–5.

⁵³ Stiefenhofer. *Genaue Darlegung*, с. XI–CXI; Jugie. Jean Damascène, с. 696–708; Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, 137–168; *Die Schriften* / Kotter, тт. 1–5; Conticello. Jean Damascène, с. 1003–1012.

⁵⁴ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 169. Про значення ЙД та його творів див. також: Johannes von Damaskos. *Philosophische Kapitel* / Richter, с. 32–74.

⁵⁵ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 169, 171, 174 та 179–189. Більшість арабських перекладів творів ЙД все ще є в рукописному варіанті. Про арабські рукописи творів ЙД загалом див.: G. Graf. *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, т. 1. Vatikan 1944 (= Modena 1975), с. 377–379; щодо тих, які зберігаються в монастирі св. Катерини на Синаї, див.: Atiya. *St. John Damascene*, с. 76–83.

⁵⁶ Про три грузинські переклади «Джерела пізнання» ЙД з указанного часу див.: И. Богомолов. Рец. на: Роман Миминошвили. Грузинские переводы «Изложения» Иоанна Дамаскина.

тиною⁵⁷. Основна Йоанова праця «Джерело пізнання» аж до XVIII ст. була важливим підручником для вишколу богословів і священників у різних церковних юрисдикціях Антіохії⁵⁸. Те саме стосується й вивчення богослов'я у слов'яномовному середовищі⁵⁹. На Заході Йоан Дамаскин відомий передусім завдяки своїм систематичним працям⁶⁰.

Йоан Дамаскин як піснетворець

Найдавніші згадки в джерелах про те, що Йоан Дамаскин був піснеписцем, сягають X ст. Тут вистачить вказати на лише одне з них.

У великому візантійському енциклопедичному словнику «Суда»⁶¹ кінця X ст. можна знайти позитивне ставлення до творів Йоана Дамаскина, причому виразно названо ямбічні канони: «Від нього [Йоана Дамаскина] є досить багато писань [...] і призначених для співу канонів, у ямбі та в прозі (καὶ ᾄσματικῆς κανόνες, ἰαμβικῆς καὶ καταλογᾶδην)»⁶². Вислови про Дамаскина та його поетичну діяльність у словнику «Суда» виглядають суттєво вагоміше на тлі короткого життя Йоана, написаного невідомим автором у другій чверті IX ст.⁶³ Згідно з подальшим викладом «Суди», «співані канони Йоана [...] не йдуть у жодне порівняння [з піснеспівами інших] і, напевно, не підуть, допоки люди житимуть на землі»⁶⁴.

У кожному разі, поетична творчість Дамаскина витворила певну школу й відбилася на піснетворчості авторів наступних поколінь⁶⁵. Значення його піснеспівів було таким великим, що їх – на протигагу систематичним творам Йоана – переклали та прийняли навіть богословські противники Дамаскина, як-от яковіти, і їх донині співають у східно- та західносирійських

Тбилиси 1966 // *Византийский временник* 29 (1969) 312–313; сама монографія Міміношвілі мені була недоступна.

⁵⁷ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 174.

⁵⁸ Там само, с. 171.

⁵⁹ Див., напр.: Podskalsky. *Griechische Theologie*, с. 312–313.

⁶⁰ Див.: K. Krumbacher. *Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527–1453)* / ред. А. Ehrhard, Н. Gelzer. München 1897, с. 37 та 70; R. Volk. *Johannes von Damaskus* // *Lexikon für Theologie und Kirche* 5 (1996) 388–389.

⁶¹ М. Meier. *Suda* // *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur* (2002) 658–659. Більше про джерела, що свідчать про ЙД як піснетворця, див.: Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 87–91.

⁶² *Suda* 467 // *Svidae Lexikon: Lexicographi Graeci* / ред. А. Adler. Stuttgart 1928–1938 (= Stuttgart 1967–1971), т. 2, с. 649.

⁶³ G. Wentzel. *Die griechische Übersetzung der Viri Illustres des Hieronymus*. Leipzig 1895, с. 38–39, 57; Johannes von Damaskos. *Philosophische Kapitel* / Richter, с. 5.

⁶⁴ *Suda* 467 (*Svidae Lexikon*, т. 2, с. 649); див. також: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 150.

⁶⁵ Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 169–171; Stiefenhofer. *Genaue Darlegung*, с. 7.

церквах. Доказом цього є написаний близько 1279 р. твір Григорія Бар Гебрея († 1286) «Етика»⁶⁶. У розділі «Відколи і ким у Церкву сирійців введено піснеспіви?» подано таке:

У часи благоговійного Якова Едеського [† 708]⁶⁷ і преподобного Георгія, єпископа арабів [† 724]⁶⁸, було введено славослов'я – так звані «Грецькі канони» – певного дамаського автора на ім'я Куріні бар Мансур [= Йоана Дамаскина]⁶⁹ і певного монаха, званого серед монахів як авва Косма [= Косма Маюмський], винахідника циклічних піснеспівів (qūqliā)⁷⁰, тобто канонів, які є ще вишуканішими, ніж канони першого [Йоана Дамаскина]. Оскільки цей Куріні, хоч і належав до прихильників собору [в Халкедоні], не був схильний у своїх піснеспівах згадувати суперечності, які довели до схизми, його канони крок за кроком увійшли й у нашу Церкву, як східну, так і західну, як ми дізнаємося про це від благоговійного Лазаря Бар Сабта⁷¹ [відомий бл. 829 р.]⁷².

Джерельний матеріал однозначно свідчить на користь піснетворчої діяльності Йоана Дамаскина, що став відомим як творець канонів, насамперед ямбічних.

Другим місцем діяльності Дамаскина були церква Воскресіння та інші святині Єрусалиму. Оскільки літургійна традиція цього міста була місцем виникнення й розвитку літургійної поезії Палестинської Церкви, зокрема канонів⁷³, ясно, чому Йоан виявив свою поетичну обдарованість саме в цьому

⁶⁶ Про життя і твори Григорія Бар Гебрея див.: Jürgen Tubach. Gregorios Bar Hebraeus, † 1286 // *Syrische Kirchenväter* / ред. W. Klein. Stuttgart 2004, с. 240–252 (з літературою).

⁶⁷ Про життя і твори Якова Едеського див.: P. Bruns. Jakobus von Edessa // *Lexikon der antiken christlichen Literatur* / ред. S. Döpp, W. Geerlings, 3-тє вид. Freiburg i. Br. 2002, с. 368–370 (з літературою).

⁶⁸ Про життя і діяльність Георгія, єпископа арабів, див. Peter Bruns. Georg der Araberbischof // *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur*, с. 283–284 (з літературою).

⁶⁹ Про можливу ідентифікацію осіб див.: Н. И. Флоринский. *История богослужбных творений православной, католической восточной Церкви*. Київ 1881, с. 159, прим. 185; Gregory Barhebraeus. *Ethicon (Mēmra I)* / ред. і передм. H. Teule. Leuven 1993, с. 62, прим. 33.

⁷⁰ Про входження грецьких канонів у богослужіння сирійських яковитів з початку VIII ст. та про грецький «Ἐγκύκλιον» і його сирійський відповідник «Penqittā» див.: A. Baumstark. *Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiten. Eine liturgiegeschichtliche Vorarbeit auf Grund hslischer Studien in Jerusalem und Damaskus, der syrischen Hsskataloge von Berlin, Cambridge, London, Oxford, Paris und Rom und des unierten Mossuler Festbrevierdruckes*. Paderborn 1910, с. 71–73, 78–79.

⁷¹ Gregory Bar Hebraeus. *Book of the Dove together with Some Chapters from His Ethicon* / перекл. A. J. Wensinck. Leyden 1919, с. 124, прим. 4; досить короткі вказівки щодо творів Лазаря Бар Сабта є в: Gregory Barhebraeus. *Ethicon* / передм. Teule, с. 63.

⁷² Gregory Barhebraeus. *Ethicon* 5,4. За дружню допомогу в перекладі із сирійської велика подяка хор'єпископові проф. д-ру П'єрові Юсуфу, халдейському парохові і приватному вікарієві в Парижі.

⁷³ Petrynko. *Der Jambische Weihnachtskanon*, с. 21–50.

жанрі, ставши врешті його найвизначнішим представником⁷⁴. Історичні дані свідчать, що в часи діяльності Йоана в Єрусалимі (перша пол. VIII ст.) форма поетичного канону вже була там повністю розвинутою⁷⁵.

На основі джерел та з огляду на щойно описане підґрунтя стає зрозумілим, чому багато дослідників приписує Дамаскину велику частку авторства в піснеспівах Октоїха⁷⁶ та інших збірників як щодо тексту, так і щодо мелодій⁷⁷. Проте внесок саме Йоана в піснеспіви Октоїха, Тріоді, Мінеї Палестинської – чи, радше, Візантійської – Церкви навряд чи можна точно «відфільтрувати», бо його іменем підписано велику кількість стихир, самогласних, канонів, антифонів та тропарів, які не конче вийшли з-під його пера. Тут ми перебуваємо на досить непевній площині, оскільки «припущення щодо числа справді його [Йоана Дамаскина] поезій коливаються між приблизно десятком і більш ніж сотнями»⁷⁸. Критичне видання названих літургійних книг усе ще чекає свого видавця⁷⁹, і воно не може бути опрацьоване поодинокими дослідниками; студії поетичного слововжитку і словника Йоана лише зароджуються⁸⁰.

⁷⁴ Stiefenhofer. *Genaue Darlegung*, с. С–СІІ.

⁷⁵ Petrynko. *Der Jambische Weihnachtskanon*, с. 40–50; Louth. *St John Damascene*, с. 253–258.

⁷⁶ Про Октоїх див.: К. Onasch. *Lexikon – Liturgie und Kunst der Ostkirche unter Berücksichtigung der Alten Kirche*. Berlin 1993 (змінене вид. з першодруку Leipzig 1981), с. 291–294 (ключове слово *Oktoechos*), а також: S. S. Frøyshov. The Early Development of the Liturgical Eight-Mode System in Jerusalem // *St. Vladimir's theological quarterly* 51/2–3 (2007) 139–178, хоч Октоїх у дослідженні піснетворчості є однією з малодосліджених тем; за останню вказівку велика вдяка проф. Стефано Паренті. Див. також: О. Крашенинникова. *Древнеславянский Октоих св. Климента, архиепископа Охридского: По древнерусским и южнославянским спискам XIII–XV веков*. Москва 2006.

⁷⁷ Див.: Krumbacher. *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, с. 598 та 674; S. Vaillhé. Les Écrivains de Mar-Saba // *Échos d'Orinet* 2 (1898–1899) 37; виклад про це та бібліографічні посилання див.: Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 151, 155–156; F. Dölger. Die Johannes-Damaskenos-Ausgabe des Byzantinischen Instituts Scheyern // *Byzantion* 20 (1950) 307; Монахія Ігнатія. Преподобный Иоанн Дамаскин в его церковно-гимнографическом творчестве // *Богословские Труды* 23 (1982) 59, 65–66; Louth. *St John Damascene*, с. 252–253; врешті, Th. Detorakis. *Dogma e lingua negli inni dogmatici di Giovanni di Damasco* // *Giovanni di Damasco. Un padre al sorgere dell'Islam. Atti del XIII Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa, sezione bizantina: Bose, 11–13 settembre 2005* / ред. S. Chialà, L. Cremaschi. Magnano 2006, с. 264–266; Е. Герцман. *Тайны истории древней музыки*. Санкт-Петербург 2006, с. 413–450.

⁷⁸ J. M. Hoeck. Stand und Aufgaben der Damaskenos-Forschung // *Orientalia Christiana Periodica* 17/1 (1951) 53.

⁷⁹ Conticello. *Jean Damascène*, с. 1007.

⁸⁰ Поодинокі вказівки в: Монахія Ігнатія. Преподобный Иоанн Дамаскин, с. 72–73, 76, 81; Louth. *St. John Damascene*, с. 258–282.

Канони Йоана Дамаскина

У науці вже було кілька спроб перелічити поетичні канони, приписувані Йоанові Дамаскину, в більшості випадків – у контексті загального переліку його поетичних праць⁸¹.

У новочасній додатковій літературі до автентичних поетичних канонів Дамаскина на великі свята зараховують: три ямбічні канони – на Різдво, Богоявлення та П'ятдесятницю⁸²; канони на Преображення, Успіння Богородиці, Пасху, Томину неділю та Вознесіння Господнє⁸³.

З наведених вище біографічних відомостей про Йоана цілком ясно, що зовнішні обставини: родинне виховання, чудова освіта, високе становище при дворі, реалізація монашого покликання в монаших обителях у Єрусалимі – живили його базові таланти як християнина і церковного діяча.

⁸¹ Окрім римських видань літургійних книг, які, серед іншого, були ґрунтовно опрацьовані також щодо авторства піснеспівів, передусім належить назвати канони. Вони, згідно з автором «Історического обозрения» і за О. Царевським, – на жаль, обидва не наводять хоч би стислого обґрунтування та джерельних чи бібліографічних вказівок, – можуть походити від Йоана Дамаскина (*Историческое обозрѣніе богослужбныхъ книгъ греко-россійской церкви*. Київ 1836, с. 102 та 116–118; А. А. Царевскій. *Святыи Іоаннь Дамаскинъ, какъ православный богословъ и церковный христіанскій тѣснопѣвецъ*. Казань 1891, с. 25–27). У 1923–1925-х рр. К. Емеро опублікував список канонів з багатьма вказівками на літературу (тут.: С. Emereau. *Hymnographi Byzantini quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit // Échos d'Orient* 22 (1923) 434–439; 23 (1924) 196–197). Канони там поділено на чотири групи, кожна за іменем автора: Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἰωάννης Μοναχός, Ἰωάννης ὁ Ἀρκλά та Ἰωάννης. Невдовзі С. Евстратиадес розширив дослідження Емеро серією статей (S. Eustratiades. *Ο Ἁγὸς Ἰωάννης ο Δαμασκηνός καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐρῶα // Nea Sion* 26 (1931) 497–401, 530–538, 610–617, 666–681, 721–736; 27 (1932) 28–44, 111–123, 165–177, 216–224, 329–353, 415–422, 450–472, 514–534, 570–585, 644–664, 698–719; 28 (1933) 11–25). Його список важливий, оскільки спирається на дослідження рукописів і містить багато поетичних творів Дамаскина, які не ввійшли в літургійний ужиток (див.: Louth. *St John Damascene*, с. 253, прим. 3.). Цей список у 1950 р. доповнив і представив у своїй біографії Дамаскина Ж. Насралла (див. Nasrallah. *Saint Jean de Damas*, с. 152–154). Вкінці треба згадати цінні для цього питання праці Г. Фольєрі (*Initia hymnorum Ecclesiae Graecae: pars prior F – W, Hymnographi – Tabulae /* упоряд. Н. Follieri, т. 5. Vaticanum 1966, с. 273–274 та 276–278; так само, як в Емеро, піснеспіви впорядковано за чотирма різними найменуваннями Йоана, кожна групу споряджено вказівкою на ЙД), Дж. СьOVERFFІ (J. Szövérfy. *A Guide to Byzantine Hymnography. A Classified Bibliography of Texts and Studies*, т. 2: *Kanôn and Stichêron*. Brookline 1979, с. 10–14) і видання П. Планка, К. Луцької та К. Ганніка (*Das Byzantinische Eigengut der neuzeitlichen slavischen Menäen und seine griechischen Originale*, тт. 1–3 / упоряд. P. Plank, C. Lutzka, ред. Ch. Hannick. Paderborn 2006). Втім, жодна з цих праць не подає задовільного списку під оглядом питання про авторство творів, оскільки, як уже було сказано, бракує відповідних критичних видань і досліджень.

⁸² Питання авторства ямбічного канону на П'ятдесятницю, відповідно до сучасного стану досліджень, не цілком вирішене. Про це див.: Detorakis. *Dogma e lingua negli inni dogmatici*, с. 267.

⁸³ Монахиня Игнатия. *Преподобный Иоанн Дамаскин*, с. 67–84; Volk. *Johannes von Damaskus* (2002), с. 388–389; його ж. *Johannes von Damaskus* (1996), с. 389; Каждан. *История византийской литературы*, с. 121–126; Louth. *St John Damascene*, с. 257–282.

Завдяки всьому цьому писемна творчість Дамаскина вийшла далеко поза межі його власного монастиря, Святого міста і Єрусалимського патріархату. Йоан став широко відомим і навіть «спромігся» досягнути всесвітню славу як *Doctor Ecclesiae* (цей титул надав йому в 1890 р. папа Лев XIII). Та все ж – як тоді, так і тепер – його вважають передусім зразковим компілятором «великого, але й автентичного стилю, для догматичної оцінки якого ключове значення мають не лише вказівки на джерела, а й відбір їх, опущення, зауваження до них і т. д.»⁸⁴. Частково ця характеристика Дамаскина як компілятора ґрунтується на власних Йоанових словах, написаних ним у впровадженні до його основної праці «Джерело пізнання»: «Я не писатиму [...] нічого від себе [...], але по можливості підсумую і приготую опрацювання того, що було напрацьоване преподобними вчителями...»⁸⁵.

Чи буде чимось особливим сказати, що Йоан намагався «як збирач і компілятор зберегти й укласти у вигляді мозаїки надбання християнських письменників до нього»⁸⁶? Напевно ні. Деякі видатні патрологи окреслюють його творчість так: через компіляторський підхід Дамаскина «не можна зарахувати до творчих і новаторських особистостей»⁸⁷.

Звичайно, дуже цінно, коли якийсь професор може вправно зібрати й передати молодому поколінню знання, накопичені впродовж століть. Та чи було б це достатнім і задовільним для тих, які мали би ці знання прийняти, – чи то в часи Йоана Дамаскина, чи навіть у наш час? Аж ніяк. Від Отця Церкви, як і нині від доброго професора, очікують не лише енергійного й фахового відтворення знань у якійсь ділянці, а й певного розвитку цієї ділянки через особистий внесок у вигляді дослідницької праці.

У пошуку властивої для Йоана майстерності я натрапив на таку сферу його доробку, як піснетворчість. Якщо Йоан у котрійсь із ділянок і є творчим, то це в піснетворчій діяльності; якщо він десь і є новаторським у богословсько-духовній царині, то власне у вираженні складних, частково дискусійних змістів богословських дискурсів і довгих гомілій, як власних, так і своїх попередників, у формі піснеспівів та переданні їх усій християнській спільноті; і якщо в чомусь Йоанова вправність є навіть неперевершеною, то це у вишуканій формі його канонів, особливо ж трьох ямбічних.

⁸⁴ H.-G. Beck. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. München 1959, с. 480; Braun. *Die Ausführungen*, с. 14 прим. 65.

⁸⁵ Йоан Дамаскин. *Dialectica sive Capita philosophica*, пролог (*Die Schriften* / Kottler, т. 1, с. 53).

⁸⁶ Braun. *Die Ausführungen*, с. 14–15.

⁸⁷ B. Altaner, A. Stuiber. *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. Freiburg i. Br. 1978, с. 526; Braun. *Die Ausführungen*, с. 15.

3. Ямбічний Різдвяний канон Йоана Дамаскина

Про форму канону

Викладені нижче спостереження, зроблені на основі дослідження Різдвяного канону, можна проектувати і на ямбічні канони на Богоявління та П'ятдесятницю, оскільки структурні та метричні відповідності дозволяють це. Для кращого розуміння подаємо це схематично в таблиці:

Біблійна пісня	Вих 15:1–19	1 Сам 2:1–10	Авв 3:2–19	Іс 26:9–20	Йон 2:3–10	Дан 3:26–45, 52–56	Дан 3:57–88	Лк 1:46–55, 68–79
Поетична пісня	Пісня 1	Пісня 3	Пісня 4	Пісня 5	Пісня 6	Пісня 7	Пісня 8	Пісня 9
1-й тропар	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній
2-й тропар	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній
3-й тропар	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній	присутній
4-й тропар	---	---	присутній	---	---	присутній	---	---

Як видно з таблиці, ямбічний Різдвяний канон восьмипісенний. Друга пісня була свідомо опущена при створенні цього канону, що можна побачити вже в акростиху, який складається з початкових літер тропарних строф усіх поетичних пісень. Початкові літери всіх 130 рядків складають чотирирядковий акростих, який також є самостійним поетичним твором, збудованим за власною метрикою. Акростих складається із двох двостихів елегійного вірша, тобто з двох гекзаметрів і двох пентаметрів, які чергуються між собою⁸⁸.

Канон складається із 26 тропарів. Кожен тропар містить п'ять ямбічних триметрів або п'ять шестискладових ямбів⁸⁹, тобто п'ять строф, кожна з яких має 12 складів. Передбачена також чітка симетрична структура всього канону: пісні 1, 3, 5, 6, 8 і 9 містять по три тропарі, а пісні 4 та 7 з їхніми чотирма тропарями поділяють канон на три частини.

⁸⁸ Про акростихи у візантійській піснетворчості див.: W. Weyh. Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung // *Byzantinische Zeitschrift* 17 (1908) 37–68.

⁸⁹ Про термін «шестискладові ямби» див.: E. Jammers. Die jambischen Kanones des Johannes von Damaskus. Eine paläo-graphische und stilistische Studie // *Schrift, Ordnung, Gestalt. Gesammelte Aufsätze zur ältesten Musikgeschichte* / ред. R. Hammerstein. München 1969, с. 195–196; на думку цього автора, вибраний Йоаном спосіб є певного роду «класичною прикрасою» візантійських «Stichos politikos», «які були поширені у світському вірші» (там само, с. 196).

У ямбічному каноні вжито певну змішану форму грецької поезії. З одного боку, весь піснеспів створений за кількісними правилами (чергування коротких і довгих складів) класичної грецької поезії, тобто він це вірш зі 130 ямбічних триметрів у 26 п'ятирядкових строфах, три (або чотири у 4-й та 7-й піснях) з яких творять більші частини твору, що складаються з кількох поетичних пісень⁹⁰. З іншого боку, цей християнський богослужбовий піснеспів написаний за гомотонічним і силаботонічним правилами візантійської поезії⁹¹. Через поєднання в каноні обох видів грецької поезії⁹² для його творця склалися дуже вузькі рамки й вимогливі передумови щодо віршування⁹³. Хоч завдяки такому прийомові Йоан зумів створити унікальні в літургійній піснетворчості візантійців ямбічні твори, використані ним засоби спричинили й певні недоліки. Через наявність у слововжитку архаїзованих елементів канони були важкозрозумілими вже навіть для сучасників Йоана, а тому дуже швидко виникла потреба в коментарях до них⁹⁴. До того ж, для осягнення свого поетичного задуму Йоан був змушений дуже вільно вживати джерела, що, своєю чергою, суттєво утруднює їх ідентифікацію.

Після цих спостережень щодо зовнішньої структури канону та його метрики слід торкнутися питання авторства й датування ямбічного канону на Різдво Христове.

Про авторство й датування

Детальне дослідження зовнішніх ознак ямбічного канону на Різдво надає переконливі аргументи щодо авторства Йоана Дамаскина у вигляді ранніх рукописних передань твору (із середини IX ст.) та вказівки на його авторство в надписі канону; існує рання літописна згадка про цей канон (підступне вбивство імператора-іконоборця Лева V [813–820], званого Вірменином, яке

⁹⁰ Див. щодо цього, напр.: А. А. Васильєв. О греческихъ церковныхъ пѣснопѣніяхъ // *Византийский временник* 3 (1896) 583–585 (окреимий видрук: Amsterdam 1963).

⁹¹ Про візантійську літургійну поезію див. і досі корисні підсумкові твердження Г. Стівенсона (Н. М. Stevenson [senior]. *L'Hymnographie de l'Église grecque. Du rythme dans les cantiques de la liturgie grecque* // *Revue des questions historiques* 11, кн. 39 (1876) 482–543) та О. Васильєва (Васильєв. О греческихъ церковныхъ пѣснопѣніяхъ, с. 609–633). Під гомотонією розуміють наголошення тих самих складів у порівняльних рядках – напр., у кожному першому рядку багатьох тропарів, які йдуть один за одним. Ізосилабія – той самий набір складів у відповідному порівняльному рядку (тут у всіх 130 рядках канону).

⁹² Krumbacher. *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, с. 675; Jammers. *Die jambischen Kanones*, с. 195–197. Про метричні особливості ямбічного Різдвяного канону див. докладне представлення в: L. Somma. *La Metrica dei Canonі Giambici*. Palermo 1960–1961 (неопубл. дис.).

⁹³ Jammers. *Die jambischen Kanones*, с. 196–197.

⁹⁴ Krumbacher. *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, с. 679.

сталося під час різдвяної утрени 820 р.); це видно з історичних свідчень та очевидних паралелей з іншими працями Йоана Дамаскина⁹⁵.

Неможливо точно визначити, коли Йоан Дамаскин створив свій канон на Різдво. Добре опрацьовані й компактно викладені в ямбічних триметрах канону богословські ідеї вказують на другу половину життя автора як можливий час створення твору (прибл. 705/706–745). Оскільки в каноні немає жодних згадок про іконоборчу кризу, можна припустити, що його написано ще до початку іконоборства (бл. 730 р.), хоча цей здогад і залишається спекулятивним.

Ясно, що цей ямбічний канон створено для свята Різдва Христового, і вперше його заспівали, правдоподібно, 25 грудня⁹⁶ власне у храмі Воскресіння в Єрусалимі.

Переклади ямбічного Різдвяного канону

Нижче подаємо в таблиці дані про переклади ямбічного Різдвяного канону. При цьому перелічуємо всі відомі нам переклади його класичними й сучасними мовами у хронологічному порядку. В останньому стовпці подано короткі нотатки щодо тих чи інших перекладів, перекладачів чи способу перекладу.

Час виникнення	Мова	Видання ямбічного канону на Різдво	Зауваження
IX–X ст. (у джерелах X–XI ст.)	Два грузинські переклади	Микаел Модрекили. <i>Гимны</i> , X век, т. 2 / ред. Важа Гвахария, каліграф Роланд Бурчуладзе. Тбилиси 1978, с. 69–71; <i>Die früheste georgische Rezeption des Weihnachtskanons des Johannes von Damaskus in den Textversionen des Iovane Zosime, des Mikael Modrekili, des ältesten georgischen Menaions und des Giorgi Mtacmideli</i> / вступ, текст, перекл. комент. Givi Lomidze [= Forum Orthodoxe Theologie, 14]. Münster 2014, с. 36–51, 113–163.	Перший переклад грузинською, досить дослівний – можливо, зроблений Григолем Канджетелі († 861).

⁹⁵ Petrynko. *Der jambische Weihnachtskanon*, с. 97–106.

⁹⁶ Про 25 грудня як дату цього свята з IV ст. див.: S. K. Roll. *Weihnachten. Liturgiegeschichtlich und liturgisch* // *Lexikon für Theologie und Kirche*³ 10 (2001) 1017–1019. Про служіння Йоана в церкві Воскресіння див. вище, п. «Йоан-монах».

<p>XI ст. (автограф)</p>	<p>грузинська</p>	<p><i>Die früheste georgische Rezeption des Weihnachtskanons des Johannes von Damaskus</i>, с. 69–70, 76–84, 165–197.</p>	<p>Другий переклад ямбічного різдвяного канону – можливо, Георгія Святогорця († 1065) – з грузинськими вставками як спробою поетичного і метричного наслідування грецького оригіналу; виконаний каліграфічним (теперішнім) «військовим» шрифтом перепис із давнього, до XI ст. звичного, «священничого» шрифту в <i>Codex Tbilisi S-425</i>.</p>
<p>IX–X ст. (у джерелах XIII ст.)</p>	<p>церковнослов'янська</p>	<p>Евгений Верещагин. Особый парафраз канона на Рождество Христово в декабрьской служебной минее конца XII – начала XIII вв. (Публикация источника) // <i>Paleobulgarica</i> 21 / 4 (1997) 20–28 (РГАДА 381, № 130, XIII ст.). Георги Попов. Канон за Рождество Христово от Константин Преславски // <i>Paleobulgarica</i> 22 / 4 (1998) 18–26 (видання тексту за cod. НБКМ № 522 [= Festtagsmenäum von Skorje, XIII ст.]).</p>	<p>Південнослов'янський, збережений у двох рукописах церковнослов'янський переклад із грецької з особливою спробою наслідувати ямбічну метрику грецького оригіналу, виконаний Константином Преславським (IX–X ст.)⁹⁷.</p>
<p>XII ст.</p>	<p>церковнослов'янська</p>	<p><i>Gottesdienstmenäum</i> / ред. і перекл. Hans Rothe, Evgenij M. Vereščagin, т. 4: 25–31. <i>Dezember</i> (неопубл. рукопис), с. 146–184; цей переклад міститься, напр. у: cod. ГИМ <i>Sinod.</i> 162, XII ст., див. факсимільне вид.: <i>Gottesdienstmenäum für den Monat Dezember</i>, т. 5: <i>Facsimile der Handschrift Sin. 162 des Staatlichen Historischen Museums Moskau (GIM)</i> / упоряд. Hans Rothe [= Abhandlungen der Nordrheinwestfälischen Akademie der Wissenschaften 106]. Wiesbaden 2000, с. 497–503.</p>	<p>Східнослов'янський дослівний переклад з грецької; більшість слов'янських грудневих міней передають саме цей переклад, див., напр. ἌΝΘΟΛΟΓΙΟΝ (Церковнослов'янська святкова мінея Києво-Печерської лаври, 1859) / 138–141.</p>

⁹⁷ Про церковнослов'янські переклади канону див.: D. Christians. Von der Nachahmung der Form zur wortgetreuen Übersetzung des Inhalts: Übersetzungsprinzipien in der altslavischen Menäentradition // *Die Übersetzung als Problem sprach- und literaturwissenschaftlicher Forschung in Slavistik und Baltistik: Beiträge zu einem Symposium in Münster 10./11. Mai 2001* / ред. B. Symanzik та ін. Hamburg 2002, с. 41–55.

1501/ 1502	латинська	<i>Poetae Christiani veteres</i> / ред. і перекл. Aldus Manutius, т. 1. Venetiae 1501 / 1502, foll. [171 ^v]–[175 ^r].	Перший латинський переклад канону з грецької.
1546	латинська	<i>Sancti Patris Ioannis Damasceni, philosophi pariter et theologi suo tempore facile summi, vniuersa quae obtineri hac vice potuerunt opera</i> / ред. Henricus Gravius, Ioannes Oecolampadius. Köln 1546, с. 385–388.	Незмінений передрук Мануцієвого лат. перекладу канону Різдва (<i>Poetae Christiani veteres</i> / Aldus Manutius, 1501 / 1502).
1559	латинська	<i>Beati Ioannis Damasceni Opera</i> / [ред. Marcus Hopperus]. Basel 1559, с. 506–509.	Незмінений передрук Мануцієвого лат. перекладу канону Різдва (1501 / 1502).
1570	латинська	ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΚΥΡΗΝΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΥΜΝΟΙ ΔΕΚΑ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ᾠδαὶ τέσσαρες. Προετέθη ὁ τοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ὕμνος εἰς τὴν Θεογονίαν / перекл. [Ioannes Benenatus]. Paris 1570, с. 151–155.	Передрук Мануцієвого лат. перекладу (1501 / 1502); щоправда, у більшості тропарів окремі слова замінено синонімами, а подекуди – іншими словами.
1575	латинська	<i>Tὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔργα</i> / вид. Marcus Hopperus [правдоп. Johann Jacob Grynaeus]. Basel 1575, с. 591–594.	Незмінений передрук Мануцієвого лат. перекладу канону Різдва (1501 / 1502).
1577	латинська	<i>Sancti Joannis Damasceni Opera multo quam unquam antehac auctiora</i> / перекл. Jacobus Billius. Paris 1577, арк. 395 ^v –397 ^r .	Переклад канону ямбічним триметром.
1614	латинська	<i>Poetae Graeci Veteres: tragici, comici, lyrici, epigrammaticarii</i> / перекл. Jacobus Lectius. Köln 1614, с. 737– 739.	Передрук лат. перекладу Мануція (1501 / 1502); у більшості тропарів, щоправда, поодинокі слова замінено синонімами, а подекуди – іншими словами; є паралелі з передруком Бенета (1570).
1712	латинська	<i>Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων, τὰ εἰρισκόμενα πάντα</i> / ред. Michel Lequien, т. 1. Paris 1712, с. 673–675.	Передрук лат. перекладу Мануція (1501 / 1502); у більшості тропарів, щоправда, поодинокі слова замінені синонімами, а подекуди – іншими словами

1831	російська	<i>Преподобнаго отца нашего Иоанна Дамаскина Канонъ на тотъ же Праздникъ [= Рождество Господа и Спасителя нашего Иисуса Христа] / перекл. М. И. Богословскій² // Христианское Чтение 44 (1831) 262–269.</i>	Переклад окремих канонів з грецьк., виконаний професорами Петербурзької духовної академії ⁹⁹ .
1861	російська	<i>Богослужебные Каноны на греческомъ, славянскомъ и русскомъ языкахъ / перекл. Евграфъ Ловягинъ. Санкт-Петербург 1861⁹⁸ (поправлене видання першого, С-Пб 1855–1856), с. 9–14.</i>	Переклад проф. Ловягіна з Петербурзької духовної академії ¹⁰⁰ за грецьк. і слов'ян. оригіналами; цінне тримовне видання.
1891	латинська	<i>Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Ἱεροσολύμων, τὰ εὗρισκόμενα πάντα, т. 1 (PG 96, 817–826. Paris 1891).</i>	Передрук двох давніших латинських видань – Біллія (1577) та Лекена (1712).
1900	англійська	<i>The Ferial Menaion or the Book of Services for the Twelve Great Festivals and the New-Year's Day / перекл. N. Orloff. New York 1969 (передрук лондонського першодруку 1900), с. 102–109.</i>	Святкова мінея; перекладено з церковносл.; видання Священного синоду Росії 1900 року
1969	англійська	<i>The Festal Menaion / перекл. Kallistos Ware & Mother Mary, вступ Georges Florovsky. South Canaan (Pennsylvania) 1990 (передрук оригінального видання лондонського першодруку 1969 року), с. 269–284.</i>	Святкова мінея; переклад з грецької; видання Православної Церкви Вселенського патріархату в Англії.
1960–1970-ті	німецька	Irenäus Totzke, 5 сторінок машинопису 1960–1970-х років.	Переклад з грецької для богослужбового вжитку у візантійському деканаті бенедиктинського монастиря Нідеральтайх (Niederaltaich).
1980	французька	<i>Décembre / перекл. Denis Guillaume. Roma 1980, с. 338–346.</i>	Мінея за грудень французькою, перекладена з грецької.

⁹⁸ Про Михайла Богословського як перекладача канону див.: И. Чистовичъ. *Исторія С. Петербургской Духовной Академіи*. Санктпетербургъ 1857, с. 311, прим. **).

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Там само.

1985	англійська	<i>Menaion. December. Service Books of the Byzantine Churches.</i> Newton, MA 1985, с. 266–275.	Святкова мінея; при перекладі використано («extensively consulted») французькі тексти Дені Гійома (Guillaume); видання для богослужбового вжитку мелхітської греко-католицької єпархії у Ньютоні (Newton, MA).
1991	румунська	<i>Mineiul pe Decembrie, tipărit în zilele păstoriei Preafericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfintului Sinod.</i> Bucharest 1991 ⁶ , с. 386–394.	У доступному мені 6-му виданні мінеї румунською мовою, на жаль, нема вказівок на оригінальні тексти (грецькою чи слов'янською?); давніші джерела були мені недоступні.
1996	англійська	<i>The Menaion of the Orthodox Church</i> / вид. Isaac E. Lambertsen, т. 4: <i>December.</i> Tennessee 1996, с. 340–345.	Місячна мінея; переклад з церковносл.; видання Російської Православної Церкви за кордоном.
до 1997	німецька	Maria H. Duffner. <i>Romanos der Melode: ...denn für uns wurde geboren ein kleines Kind, der urewige Gott. Gedanken zu einem alten griech. Weihnachtshymnus mit Beiträgen von Großarchimandrit Felix (Dillier) und Ieromonach Nikolaj (Dorner).</i> Gersau 2001, с. 175–178.	Богослужбовий переклад Катаріни Голер (Holler, † 1997), бенедиктинський монастир Марія Рікенбах (Rickenbach) (Швейцарія). ¹⁰¹
1997	білоруська	Аляксандр Надсон. <i>Выбраныя Службы з Мінэі. Сьнежань</i> , Частка 3. Лёндан 1997, с. 13–20.	Переклад із грецької; видання Білоруської Греко-Католицької Церкви.
1998	угорська	<i>Ménea II., November és december hónapokra</i> / перекл. Ferenc Rohály; ред. Athanáz Orosz. Nyíregyháza 1998, с. 610–616.	Переклад з грецької (= MR); видання Угорської Греко-Католицької Церкви.
1999	італійська	<i>Anthologion di tutto l'Anno</i> , т. 1. Roma 1999, с. 1163–1170.	Переклад ірмосів ямбічного Різдяного канону.
2002	українська	<i>Святкова Мінея</i> , част. 1 / перекл. Філарет Денисенко. Київ 2002, с. 604–614.	Переклад з церковносл.; видання богословської комісії Української Православної Церкви – Київський патріархат під головуванням патріарха Філарета Денисенка.

¹⁰¹ Duffner. *Romanos der Melode*, с. 173, прим. 111.

2004	російська	Сергей Аверинцев. <i>Собрание сочинений</i> / за ред. Н. П. Аверинцевой, К. Б. Сигова. <i>Переводы: Многоценная жемчужина</i> / перекл. із сирійської і грецької. Київ 2004, с. 182–186 (переклад), с. 349–351 (коментар).	Вибрані переклади грецької церковної поезії; ямбічні переклади російського філолога з грецької.
2005	англійська	<i>The Menaion</i> , vol. 4: <i>The Month of December</i> . Boston, MA 2005, с. 218–223.	Місячна мінея; переклад з грецької; видання монастиря Святого Преображення в Бостоні Святої православної Церкви в Північній Америці (старокалендарники).
2006	німецька	<i>Gottesdienstmenäum für den Monat Dezember. Historisch-kritische Edition</i> / ред. Hans Rothe, Evgenij M. Veresčagin, част. 4: 25. bis 31. <i>Dezember einschließlich des Sonntags nach Christi Geburt</i> [=Abhandlungen der Nordrheinwest-fälischen Akademie der Wissen-schaften, 114; <i>Patristica Slavica</i> , 14]. Paderborn 2006.	Переклад, здійснений у рамках видання слов'янських міней; у ньому бракує ірмосів, оскільки вони відсутні у слов'янських протографах.
2016	німецька	Oleksandr Petrynko. <i>Der jambische Weihnatskanon des heiligen Johannes von Damaskus. Nachdichtung in deutscher Sprache</i> . Eichstätt 2016.	Віршування німецькою мовою, виконане о. Олександром Петринком.

Кілька зразків із ямбічного канону на Різдво

Спробуймо представити ямбічний Різдвяний канон на прикладі кількох строф – тропарів. При цьому звернім увагу на те, як Йоан, з одного боку, вживає Святе Письмо, а з іншого – опрацьовує зміст богословських прозових текстів та гомілій у коротких рядках тропарів канону.

Вже на прикладі прозових творів Дамаскина можна зрозуміти, що він «володіє відомим отцівським знанням Святого Письма»¹⁰². Ці знання Йоан, звичайно ж, викладав у своїх піснеспівах.

Йоан Дамаскин належить до тих Отців, «яким при відтворенні оригіналу [Святого Письма] йшлося не так про точний склад слів, їхній порядок чи

¹⁰² В. Kotter. *Johannes Damaskenos und die Bibel*. Scheuern 1950, с. I–VIII та 1–46, с. 14 (машинописна стаття з бібліотеки Візантійського інституту бенедиктинського монастиря Шаєрн). Автор вдячний д-ру Робертові Волку з Візантійського інституту Шаєрна за дружнє ділення цим машинописом.

синтаксичну побудову, як про зміст»¹⁰³. Відхилення від дослівних біблійних фраз у його прозових творах дозволяють припустити, що він часто цитував із пам'яті й відповідно до змісту¹⁰⁴. Втім, хоч і з цілком інших причин, у своїх поетичних творах, передусім у канонах, Йоан дослівно цитує біблійні місця. Наважившись на таку складну справу, як написання ямбічного канону, він точно мусив приділити більше часу детальнішому пригляданню до біблійних цитат. Однак часто йому все ж доводилося підсумовувати їхній зміст та укрупнювати задля метрики, наголосів у словах і структури тропаря. При цитуванні біблійних фраз, як і при цитуванні Отців Церкви, як я покажу нижче, Йоанові треба було робити витяги з них і сильно конденсувати зміст. Через метричні обмеження він часто вкладав у текст щось своє та дозволяв собі лексичні й граматичні зміни. Таке поводження з текстом призвело до того, що біблійні посилання в Різвяному каноні Дамаскина часто простежуються лише як зумисні аналогії чи більш-менш певні відлуння біблійних подій і словесності Писання.

Оскільки Йоан хотів створити поетичний канон, тобто пісенний додаток до певних біблійних пісень, він був змушений по-богословськи опрацювати ці біблійні тексти хоча б у перших строфах кожної пісні. Загалом у його каноні на Різдво можна виділити дві характерні риси Дамаскинових опрацювань біблійних пісень. У тропарях – пізніших ірмосах – досить обтічно представлено підсумок основної теми кожної біблійної пісні або принаймні згадано про неї. При цьому автор наголошує на чудесній дії Божій щодо Його народу або певних, вибраних Ним осіб. Далі він намагається пов'язати тему біблійної пісні з оспівуванням події народження Сина Божого й богословськи проінтерпретувати цю тему з огляду на подію Різдва. Ці дві особливості виразно видно в ямбічному Різвяному каноні. Їх дуже добре можна проілюструвати на прикладі першої пісні – про перехід через Червоне море¹⁰⁵.

У перших двох рядках першого тропаря Йоан коротко підсумовує все, що сталося на Червоному морі, причому наголос ставиться на спасінні народу Божого внаслідок чудесного переходу по морському дні, як по суходолу – ἔσωσε λαὸν [...] ὑγρὸν θαλάσσης κῦμα χερσῶσας πάλαι (пор. Вих 14:15–31). Змістові паралелі чи синонімічні подібності між першим тропарем і Вих 14:15 – 15:19 (= перехід і текст біблійної пісні) подано в таблиці (на відповідності вказано підкресленням):

¹⁰³ Kotter. *Johannes Damaskenos und die Bibel*, с. 27.

¹⁰⁴ Там само, с. 20–27.

¹⁰⁵ За Б. Коттером (Kotter. *Johannes Damaskenos und die Bibel*, с. 15–16), ці дві пісні привертали увагу ЙД і в інших його писаннях.

Перший тропар 1-ї пісні	Біблійна пісня (Вих 14:15 – 15:19)
ἔσωσε λαὸν (рядок 10)	καὶ ἐρρύσατο κύριος τὸν Ἰσραήλ (Вих 14:30); τὸν λαὸν σου τοῦτον, ὃν ἐλυτρώσω (Вих 15:13)
θαυματοουργῶν (рядок 10)	θαυμαστὸς ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα (Вих 15:11)
δεσπότης (рядок 10)	καὶ ἐρρύσατο κύριος τὸν Ἰσραήλ (Вих 14:30); ἄσωμεν τῷ κυρίῳ (Вих 15,1)
θαλάσσης κύμα χερσώσας (рядок 11)	τὸ ξηρὸν (Вих 14:16, 22); ἐποίησεν τὴν θάλασσαν ξηρὰν (Вих 14:21); διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης (Вих 14:29 та 15:19); τὰ κύματα ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης (Вих 15:8)
πάλαι (рядок 11)	ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ (Вих 14:30)
δοξάζομεν (рядок 14)	ἄσωμεν τῷ κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται (Вих 15:1)

Слово *δοξάζομεν* уживається також у другому тропарі першої пісні, показуючи таким чином зв'язок із першою біблійною піснею. Примітною є спроба провести паралелі між двома Завітами і при цьому вказати на поступ Нового Завіту. Богословська думка тропаря полягає в тому, що спасіння на Червоному морі якісно перевершене в події розкриття неба для людства через народження Господа. Бо той самий чудодійний Господь помножує тепер чудо не лише тим, що дає народові можливість мандрувати сухими ногами через море, а й тим, що своїм людським народженням із Діви прокладає своєму народові дорогу до небес, за що Його й треба славити (співзвучне з Вих 15:1–19):

Ἔσωσε λαὸν θαυματοουργῶν δεσπότης, Ἰγρὸν θαλάσσης κύμα χερσώσας πάλαι· Ἐκὼν δὲ τεχθεὶς ἐκ κόρης, τρίβον βατῆν Πόλου τίθησιν ἡμῖν, ὃν κατ' οὐσίαν Ἴσον τε πατρὶ καὶ βροτοῖς δοξάζομεν.	Спас люд Свій, чудодіючи, Владика, мóкру хвилю мóря в дрéвності вчинівши суходóлом, а народівшись по волі Своїй од Діви, путь прохóдження на Нéбо прокладає нам; Йогó, рівного сýчностію і Отцю́, і смéртним, сла́вимо.
---	---

Підсумкове відсилання до біблійної пісні та осмислення її з погляду богословського послання Різдва Христового є типовими для Йоана Дамаскіна. Бо так само, як у поданих прикладах, він робив з іншими біблійними піснями.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Тут і далі український текст канону ЙД подано в перекладі Андрія Шкраб'юка.

Примітно, що Йоан бере до уваги тільки поодинокі євангельські різдвяні розповіді. Він вибирає лише певні деталі, щоб на їхній основі розкрити у своєму піснеспіві богословський зміст Різдва. Стисло кажучи, у каноні опрацьовано лише чотири уривки з різдвяних розповідей Євангелій; одним із прикладів є сюжет про поклоніння трьох мудреців¹⁰⁷.

Як видно з наступної таблиці, у третьому тропарі першої пісні можна зауважити такі паралелі з різдвяною розповіддю з Євангелія від Матея (їх виділено підкресленням):

Третій тропар 1-ї пісні	Різдяна історія з Євангелія від Матея
«Зоря (ἀστὴρ) волхва м (μάγοις) ясно вказала (ἔδειξεν) сūще перед сонцем Слово, що прийшло припинити гріх, – Тебє, милостивого, в убогій печері пелєнами повїтого, в Кому радіючи (υευηθότες) побачили (ἶδον) вони і смєртного, і Самόго Гόспода» (рядки 20–24).	Волхви (μάγοι) звістили Іродові, що вони побачили його, нового Царя зорю, що сходить (εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, Мт 2:1–2); Зоря, яку вони бачили, ішла перед ними (ὁ ἀστὴρ, ὃν εἶδον [...], προῆγεν αὐτούς, Мт 2:9), Аж поки вони не знайшли царя; Коли вони побачили, що зоря зупинилась (ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα), сповнились вони радістю великою (ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα, Мт 2:10).

Богословський роздум про вшанування Христа має на меті звістити про прихід Слова у плоті: Слово, що існувало перед зіркою зірок – Сонцем, прийшло, щоб подолати гріх (παῦσαι τὴν ἀμαρτίαν); конкретно в цьому випадку можна думати про навернення народів від астрології та поклоніння зорям. У мисленні Йоана волхви бачили не лише немовля поряд із його матір'ю Марією (Мт 2:11)¹⁰⁸, а Слово Боже, яке настільки змилосердилося над людьми, що Воно – Бог і Господь – стало смертним (пор. останній рядок тропаря).

Два твердження, котрі Дамаскин вбудовує в розглянутий тут тропар, походять не з Євангелія від Матея, розповідь якого була визначальною для цього тропаря. Перше – що волхви знайшли дитя і поклонилися йому в печері (σπέος). Цей мотив – зі σπήλαιον як звичним терміном на окреслення печери – відомий також з інших різдвяних гомілій і піснеспівів¹⁰⁹. Тому

¹⁰⁷ Про бачення візантійською традицією події поклоніння трьох мудреців див.: R. Stichel. *Die Geburt Christi in der russischen Ikonenmalerei. Voraussetzungen in Glauben und Kunst des christlichen Ostens und Westens*. Stuttgart 1990, с. 56–59.

¹⁰⁸ Мт 2:11 звучить: «εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ».

¹⁰⁹ Напр.: «ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει» у різдвяному кондаку Романа Солдокопівця (Μηναῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, Τόμος β' περιέχων τὴν ἀκολουθίαν τῶν Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου μηνῶν [Roma 1889/1892], с. 666), «τὸ οὐράνιον σπήλαιον» у Софронія Єрусалимського, *Hom. nativ.* (H. Usener. *Weihnachtspredigt des Sophronios // Rheinisches Museum*

в Йоана воно меншою мірою відсилало до Протоевангелія Якова (18:1), а розумілося радше як сповнення старозавітного пророцтва («Він житиме у високій печері», Іс 33:16)¹¹⁰. Мотив, за яким Слово з милосердя до людей дає повити себе пелюшками¹¹¹, запозичено з різдвяної розповіді євангелиста Луки (пор. Лк 2:7, 12)¹¹².

У допоміжній літературі зазначається, що палестинські поети часто використовували святоотцівські гомілії як основу для своїх канонів. Зв'язкові між палестинською гимнографією і гомілетикою безумовно сприяло поетичне вираження проповідей. Особливо це помітно в тих випадках, коли для християнських піснеспівів запозичували ритмічні строфи проповідей¹¹³. Такий прийом застосовували по-різному. Наприклад, Косма Маюмський († невдовзі після 750 р.) при створенні свого різдвяного канону використовував принаймні дві гомілії. У дев'ятій пісні він узяв початок різдвяної гомілії Йоана Золотоустого († 407): «Μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον βλέπω»¹¹⁴, просто дещо переставивши слова й уживши синоніми для певних із них. Фраза йому добре пасувала, і її зміст можна було зберегти: «Μυστήριον ξένον ὄρω καὶ παράδοξον»¹¹⁵. З текстом різдвяної гомілії Григорія з Назіанзу († бл. 390) Косма повівся таким чином, що зробив її початкові слова¹¹⁶ – з невеликим додатком – взірцевою строфою першої пісні свого канону. У нього вона звучить так: «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. Ἦμισατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν

für Philologie 41 [1886] 505) та «ἡ Βηθλεὲμ σήμερον πόλις ἐδείχθη τοῦ Θεοῦ καὶ οὐρανὸς μὲν τὸ σπήλαιον, περιβολὴ δὲ τὰ σπάργανα» в Андрія Критського, *Can. nat.*, пісня 1, 4-й тропар // *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris. Canones Decembris* / ред. J. Schirò та ін., т. 4. Roma 1976, с. 633).

¹¹⁰ Вказівки на Протоевангеліє і те, що слідує опісля, подано за: Stichel. *Die Geburt Christi*, с. 26.

¹¹¹ Оригінальний текст тропаря (рядки 22–23): «τὸν συμπαθῆ σὲ σπαργάνοις ἐλικτόν».

¹¹² Лк 2:7.12 звучить: «καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν und εὐρήσατε βρέφος ἐσπαργανωμένον [...] ἐν φάτνῃ».

¹¹³ Ch. Hannick. *Hymnen. II. Orthodoxe Kirche // Theologische Realenzyklopädie Studienausgabe* 15 (1993) 763.

¹¹⁴ Йоан Золотоустий. *Hom. in natalem Christi diem* 1 (PG 56, 385); див. про це також: F. Halkin. *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, т. 3: *Supplément, Appendices et Tables*. Bruxelles 1957, с. 215–227 (зокр. додаток VII: *Orationes et homiliae de festis Christi, I. De Nativitate*, Dec. 25, с. 220, № 1905).

¹¹⁵ Μηναῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, Τόμος β', 670. Можливо, Космі була відома інша гомілія Золотоустого, авторство якої не є остаточно доведеним, з початковими словами «Τί τοῦτο; μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον ὄρω»; див. про це: Halkin. *Bibliotheca*, с. 225, № 1915; перевірити це я не зміг, оскільки необхідний рукопис був мені недоступний.

¹¹⁶ Григорій Назіанзин. *Or. 38,1 // Grégoire de Nazianze. Discours 38–41* / вступ, ред., комент. С. Moeschini; перекл. Р. Gallay [= SC 358]. Paris 1990, с. 104: «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε. Ἦμισατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ (Ps 95:1)».

εὐφροσύνη ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται»¹¹⁷. Для праць Григорія Назіанзіна, що його окреслюють як «*poetarum christianorum fons*»¹¹⁸, можна навести цілу низку подібних прикладів¹¹⁹. Попри пристосування текстів гомілій до метрики канону, при детальнішому дослідженні в ямбічному Різдваному каноні можна віднайти багато гомілетичних джерел.

Звичайно, як і у випадку біблійних текстів, Дамаскин вдавався до цитування чи парафразування лише тих гомілій Отців Церкви, котрі були авторитетними в його очах та відповідали його богословським намірам. Примітно, що в композиціях тропарів канону Йоан переплітає святоотцівські вислови з біблійними цитатами. Використання текстів Отців пояснюється тим, що, з одного боку, Дамаскин був глибоко закорінений у богословську традицію Церкви, а з іншого – дотримувався офіційних вимог тогочасної Церкви до проповідування та піснетворчості. Не виключено теж, що Йоан зважав при цьому на змістову відповідність і літургійне сприйняття свого канону.

Як приклад тут можна навести очевидні змістові паралелі між гомілією на Різдво 634 р. Софронія Єрусалимського († бл. 638)¹²⁰ і ямбічним каноном. Цей приклад тут особливо важливий, оскільки Софроній був патріархом Єрусалиму та предстоятелем міста і церкви, в якій Йоан служив кілька десятиліть після нього. Крім цього, сам Йоан засвідчує, що праці Софронія були йому відомі¹²¹. Загалом є три уривки з цієї гомілії, зміст яких відображається в чотирьох тропарях канону Дамаскина. Для унаочнення змістових паралелей між тропарями канону і різдваною проповіддю Софронія в наведеному прикладі відповідні місця позначено підкресленнями на ст 35.

Паралелі стосуються давнього прокляття Єви, яка мала народжувати дітей у муках, та скасування цього прокляття через божественне народження з лона Марії. Змістова близькість обидвох текстів очевидна й говорить сама за себе.

Тут варто обговорити ще один текстуальний приклад із ямбічного Різдваного канону. Це буде спробою заглянути в інші Йоанові твори й пошукати там певні змістові паралелі з каноном. У наведеному нижче прикладі стає очевидною богословська велич і майстерність Дамаскина, який, з огляду на спорідненість спасительних подій, осмислив і виклав у ямбах

¹¹⁷ Μηναῖα τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, Τόμος β', 662.

¹¹⁸ Див. більше про це: I. Sajdak. *De Gregorio Nazianzeno poetarum christianorum fonte*. Krakau 1917.

¹¹⁹ Початок «Ἀναστάσεως ἡμέρα» Григорієвої пасхальної гомілії збігається з першим рядком пасхального канону Йоана Дамаскина. Більше про це див. там само, с. 18–21.

¹²⁰ Usener. *Weihnachtspredigt*, с. 500; його ж. *Weihnachtspredigt des heiligen Sophronius* / перекл. В. Steidle // *Benediktinische Monatschrift* 20 (1938) 417.

¹²¹ Йоан Дамаскин. *Imag. III*, 13 // *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, т. 3: *Contra imuginum calumniatores orationes tres* / ред. В. Kotter. Berlin 1975, с. 124.

зв'язок між Різдвом і Пасхою, тобто зв'язок між Воплоченням вічного Слова і Його Воскресінням.

1-ша пісня, 2-й тропар	Гомілія на Різдво Софронія Єрусалимського
<p>«Освячене лобно породило Слово, ясно неопальним живописане кущем терновим, – Бóга, злученого із образом смёртним, що звільнів (λύοιτα) злощасну Євину (Εὔας) утрóбу од гiрко́го давнього прокля́ття (ἀρᾶς [...]) πικρᾶς); Його́ ми, смёртні, сла́вимо» (рядки 15–19).</p>	<p>«Ось приймає дiва, яка стати матiр'ю гряде, вiд ангела [...]: “Радуйся, благодатная, з тобою Господь” (Лк 1:28), немовби вiн сказав їй: “Колись на Єву кинуте прокляття днес розв'язане” (ὡς τῆς τῆ Εὔας δοθείσης κατάρας λαβούσης ἀπόλυσιν)»¹²²; «[...] Ним [= Христом] прокляття Закону розв'язується i кара Єви уневажнюється (καὶ ὅτι κατάρα νομικῆ καταλέλυται καὶ τὸ τῆς Εὔας ἐπιτίμιον ἔσβεσται)»¹²³; «Зникає слово: “В болях ти родитимеш дiтей” (Бут 3,16), [Христове] бо рiздво приготувало радiсть, всьому свiтовi приявну. [...] Було покарою для Єви (τῆς Εὔας ἐπιτίμιον) в муках чад своiх родити, Адамовим прокляттям – до землi сходитьи й глiти через гiрiх, який обоє скоiли в раю. [...] Та Той, Хто у Рiздвi до нас прийшов, явився нам [...] якo могутнiй Избавитель i якo Спас вiд кар отих (ἐλευθερωτῆς καὶ λυτρωτῆς)»¹²⁴.</p>

Провiдною темою 3-го тропаря 7-ї пiснi канону є питання: чому Бог вибрав Воплочення як засiб для спасiння людей? Текст його звучить так: «Заступнику Христе, Ти посоробив протiвника смёртних, маючи воплочення Своiм покровом невимобвно; прийняв наш образ, несучи обоження багатство, в надiї на якe ми з висотi колись упали в преглибóкий мóрок».

Оскільки цю тему можна знайти в сiмох iнших мiсцях богословського надбання Йоана Дамаскина, передусiм виникає питання, чи ця думка запозичена вiд iнших отцiв попереднiх вiкiв, чи належить власне йому. Подiбну думку можна знайти в Йоана Золотоустого, у його сьомiй гомiлiї на Євангелiє вiд Йоана (до Йо 1:9). Золотоустий описує тут пiдступнiсть диявола: iз-за брехливо обiцяноi ним надiї на щось бiльше люди втратили стан божественноi благодатi й були вигнанi з раю¹²⁵. Про оману через дияволову обiцянку участi в божественному йдеться й у творi «Страстi Христовi»¹²⁶,

¹²² Софронiй Єрусалимський. *Hom. nativ.* // Usener. Weihnachtspredigt, с. 502.

¹²³ Там само, с. 503.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Йоан Золотоустий. *Hom. VII in Jo* (PG 59, 63).

¹²⁶ Ps.-Gregorius Nazianzus. *Christus patiens 1: Die Tragödie Χριστὸς Πάσχω, angeblich vom heiligen Gregorius von Nazianz Die Tragödie Χριστὸς Πάσχω, angeblich vom heiligen Gregorius von Nazianz. Im Originaltext und zum ersten Mal in metrischer Verdeutschung, mit literar-historischer Einleitung und erläuternder Analyse* / ред. А. Ellissen. Leipzig 1855 (= Leipzig 1976), с. 6.

який приписують Григорієві Назіанзину. Можна знайти явне співзвуччя цього тропаря і з текстом листа Лева Великого († 461) до єпископа Флавіана Константинопольського 449 р. (*Tomus Leonis*). Цей лист був доступний Дамаскину¹²⁷, бо його грецький переклад додано до актів Халкедонського собору. Латинський оригінал листа, за винятком кількох слів, співзвучний із другою різдвяною гомілією Лева Великого¹²⁸, у якій досліджувана тема розглядається в контексті різдвяного таїнства¹²⁹. Навіть при тому, що між *Tomus Leonis* і різдвяним каноном Йоана Дамаскина немає прямих лексичних паралелей, зміст їх усе ж ідентичний. Якщо ж богословська ідея подвійної омани (людей – дияволом і диявола – Богом через Воплочення Його Сина) і є в каноні, найправдоподібніше, запозиченою, то Йоан її повністю засвоює. Він багато разів вдається до неї у своїх працях. Зокрема, чотири такі випадки є в його «Викладі православної віри» (*Expositio fidei*)¹³⁰, і найвиразніше їх видно у двох наступних уривках:

Сам Творець і Господь переймає боротьбу від свого творіння і стає вчителем через дію. І як ворог манить людину, даючи їй надію на божественність (Бт 3:5), так і сам стає заманим через те, що Він [Господь] виставляє йому перед очі плоть (καὶ ἐπειδὴ θεότητος ἐλπιδὶ ὁ ἐχθρὸς δελεάζει τὸν ἄνθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται);¹³¹

Надходить смерть і проковтує наживку тіла [Христа] – і проколюється гачком божества. І після того, як вона спожила безгрішне і животворяще тіло, вона була скинута й видала із себе всіх, кого колись поглинула.¹³²

¹²⁷ Див.: *Die Schriften* / Kotter, т. 2, с. 255. Видання листа: Leo der Grosse, *ep. 28 // Concilium Universale Chalcedonense* / ред. і перекл. E. Schwartz, т. 1, 1. Berlin 1933, №. 11, с. 10–20; т. 2, 1. Berlin 1932, № 5, с. 24–33.

¹²⁸ Лев Великий. *Ep. 28,3* / ред. Schwartz, с. 27; його ж. *Tract. XXII, 1 // Sancti Leonis Magni Romani Pontificis Tractatus Septem et Nonaginta* / ред. A. Chavasse [= CC SL 138]. Turnholti 1973, с. 90–91. Майже ті самі слова містяться у двох інших гоміліях Лева Великого, див. про це: S. Wenzlowsky. *Die Briefe der Päpste und die an sie gerichteten Schreiben von Linus bis Pelagius II.*, т. 5: *Der Heilige Leo I. (v. Aug. 440 – †[10.Nov.?] 461)*. Kempten 1875, с. 202, прим. 2).

¹²⁹ Єпископ Риму говорить про Воплочення Сина Божого для спасіння людського роду як про певний таємний план, що мав би бути прихованим від супротивника роду людського аж до смерті й Воскресіння Воплоченого; див. про це: Лев Великий. *Tract. XXII, 1* та *Tract. XXII, 4 // Sancti Leonis Magni Romani Pontificis Tractatus* / Chavasse, с. 90–91 та 96–97.

¹³⁰ Про дві омани див.: Йоан Дамаскин. *Expositio fidei 44 і 45 // Die Schriften* / Kotter, т. 2, с. 106, 107); там само 56 (с. 134); там само 71 (с. 170); його ж, *Ficus 1 // Die Schriften* / Kotter, т. 5, с. 102; його ж. *Transfig. 10 // Die Schriften*, т. 5, с. 448–449; його ж. *Dorm. II, 2 // Die Schriften*, т. 5, с. 518.

¹³¹ Йоан Дамаскин. *Expositio fidei 45 // Die Schriften*, т. 2, с. 107; пор. дуже подібне формулювання в нього ж: *Transfig. 10 // Die Schriften*, т. 5, с. 448–449.

¹³² Йоан Дамаскин. *Expositio fidei 71 // Die Schriften*, т. 2, с. 170.

У «Другому слові на захист святих ікон» також висловлено цю думку:

Для нечестивого і презлого змія – говорю про диявола – природно вести різноманітну боротьбу зі сотвореною на образ Божий людиною і багатьма різними способами спричиняти їй смерть. Бо вже спочатку засіяв він людині в серце надію стати як Бог і цим низвів її до смерті тваринної (ἐλπίδα καὶ ἐπιθυμίαν θεώσεως αὐτῷ ἔσπειρε καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον).¹³³

Окрім виразного змістового зв'язку, у певних місцях тропар збігається з текстами «Викладу православної віри» та «Другого слова на захист святих ікон» навіть за слововжитком. Важливі лексичні та змістові паралелі стануть яснішими з наведеної нижче порівняльної таблиці:

Різдвяний канон, 7-ма пісня, 3-й тропар	«Виклад православної віри» та «Друге слово на захист святих ікон»
«Заступнику Христе, Ти посоробив противника смертних (τὸν βροτοῦς ἐναντίον), маючи воплощення (τὴν σάρκωσιν) Своїм покрівом (πρόβλημα) невимобно; прийняв наш образ, несучи обожнення (τῆς θεώσεως) багатство, в надії на яке (ἡστυλος δι' ἐλπίδα) ми з висоті колись упали в преглибóкий мóрок (ἀνωθεν εἰς κευθμῶνας ἤλωμεν ζόφου)» (рядки 105–109).	Ворогу піддалася людина, якій пообіцяли, що вона зможе стати подібною до Бога (θεότητος ἐλπίδι ὁ ἐχθρὸς δελεάζει τὸν ἄνθρωπον чи ἐλπίδα καὶ ἐπιθυμίαν θεώσεως αὐτῷ ἔσπειρε (<i>Expositio fidei</i>) та «Друге писання на захист ікон»); Оскільки людина дала себе оманути, вона стала смертною (εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον) («Друге писання на захист ікон»), людину ворог заманив (<i>Expositio fidei</i>); Творець і Господь (ὁ δημιουργός τε καὶ κύριος) перемагає ворога (τὸν ἐχθρόν) людини (<i>Expositio fidei</i>); Ворога оманено тим, що божество і безсмертя воплощеного і безгрішного Господа було приховане плоттю (ὁ ἐχθρὸς [...] σαρκὸς πρόβληματι δελεάζεται) (<i>Expositio fidei</i>).

Важливо відзначити спосіб, що ним перемагається ворог, тобто смерть, яка є наслідком гріха. Ворог осоромлюється тим, що під покрівом плоті він натикається на божество, а отже – на дароване людям у Христі безсмертя, і втрачає свою силу. Якщо взяти до уваги лексичну близькість текстів, то вказані місця творів є явним доказом походження їх від того самого автора.

Підсумок

З огляду на його походження, високу освіченість та монаше покликання, Йоан Дамаскин став не лише плідним систематиком християнської віри, а й вишуканим і надзвичайно талановитим піснетворцем, загальне визнан-

¹³³ Йоан Дамаскин. *Imag. II, 2 = Imag. III, 1 // Die Schriften*, т. 3, с. 69.

ння чого починається від VIII–IX ст. У світлі джерел та свого піснетворчого доробку, який усе ще залишається недостатньо дослідженим, Йоан постає перед нами як взірцевий представник творців літургійних поетичних канонів. Дамаскинів ямбічний канон на Різдво – поряд із канонами на Богоявлення і П'ятдесятницю – займає унікальне місце не лише в його піснетворчій діяльності, а й у загальному канонному репертуарі Церков візантійської традиції. У цьому каноні, як і в інших поетичних текстах для християнського богослужіння, піснетворча вправність Йоана Дамаскина, на мою думку, засвідчена *par excellence*. Його вишуканість у цій ділянці можна вважати доведеною. Як видно з багатьох прикладів, Йоан зумів творчо опрацювати богословське передання Церкви і зробити його власним надбанням. Уклавши це передання у вишукану поетичну форму, він розкриває його вірним аж донині.

З німецької мови переклав Василь Рудейко

Бібліографія

Джерела

- Acta Sanctae Sedis: in compendium opportune redacta et illustrata* 23 (1890/91) Romae, 1891.
- Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris, Canones Decembris*, vol. 4. Roma 1976.
- Biographie de St Jean Damascène, Texte original arabe, publié pour la première fois* / ed. Constantin Bacha. Harissa 1912.
- Breviarium Romanum ex Decreto SS. Concilii Tridentini restitutum, S. Pii V Pontificis Maximi jussu editum, aliorumque Pontt. cura recognitum, Pii Papae X auctoritate reformatum, Editio XXII juxta typicam, Novo Ssmi D.N. Pii Papae XII Psalterio aucta, Pars Verna*, Regensburg 1950, 600.
- Concilium Universale Chalcedonense* / ed. Eduard Schwartz, vol. 1, 1 [= Acta conciliorum oecumenicorum 2, 1, 1]. Berlin *et al.* 1933; vol. 2, 1 [= Acta conciliorum oecumenicorum 2, 2, 1]. Berlin *et al.* 1932.
- Die ikonoklastische Synode von Hiereia 754* / ed. Torsten Krannich, Christoph Schubert, Claudia Sode, nebst einem Beitrag zur «Epistula ad Constantiam» des Eusebius von Cäsarea von Annette von Stockhausen [= Studien und Texte zu Antike und Christentum, 15]. Tübingen 2002.
- Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1: *Institutio elementaris. Capita philosophica (Dialectica)* / ed. Bonifatius Kotter [= Patristische Texte und Studien, 7]. Berlin 1969.
- Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 2: *Expositio fidei* / ed. Bonifatius Kotter [= Patristische Texte und Studien, 12]. Berlin 1973.

- Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 3: *Contra imaginum calumniatores orationes tres* / ed. Bonifatius Kotter [= Patristische Texte und Studien, 17]. Berlin 1975.
- Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 4: *Liber de haeresibus. Opera polemica* / ed. Bonifatius Kotter [= Patristische Texte und Studien, 22]. Berlin 1981.
- Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 5: *Opera homiletica et hagiographica* / ed. Bonifatius Kotter [= Patristische Texte und Studien, 29]. Berlin 1988.
- Grégoire de Nazianze. *Discourses 38-41* / intr., ed., and comment. Claudio Moreschini; tr. Paul Gallay [= Sources chrétiennes, 358]. Paris 1990.
- Gregory Bar Hebraeus. *Book of the Dove together with Some Chapters from His Ethikon* / tr. A. J. Wensinck. Leyden 1919.
- Gregory Barhebraeus. *Ethicon (Mēmṛā I)* / ed. and intr. Herman Teule [= Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptorum Syri, 534]. Leuven 1993.
- Johannes Chrysostomus. *Homilia in natalem Christi diem 1* (PG 56, 385–397).
- Johannes Chrysostomus. *Homiliae LXXXVIII in Joannem* (PG 59, 23–482).
- Johannes von Damaskos. *Philosophische Kapitel* / intr., tr., comments Gerhard Richter [= Bibliothek der griechischen Literatur. Abteilung Patristik, 15]. Stuttgart 1982.
- Konstantin Akropolites. *Sermo in s. Joannem Damascenum* / ed. Joanne Francisco de Rubeis [= Bibliotheca Hagiographica Graeca, 885] (= PG 140, 812–885).
- Le Calendrier palestinogéorgien du Sinaiticus 34:(Xe siècle)* / intr., ed., tr., and com. Gérard Garitte [= Subsidia hagiographica, 30]. Bruxelles 1958.
- Martyrologium Romanum* – German ed.: *Das Römische Martyrologium erstmals hrsg. von Papst Gregor XIII, neu durchges. unter Urban VIII u. Klemens X, verb. u. verm. von Papst Benedikt XIV, neu hrsg. unter Papst Pius X.* Regensburg 1916, 149.
- Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum, editio typica.* Roma 1970.
- Papadopoulos-Kerameus, Athanasios. *Analekta Hierosolymitikes Stachyologias* (Παπαδοπουλος-Κεραμευς Αθανασιος. Αναλεκτα ιεροσολυμιτικης σταχυολογιας: η, Συλλογη ανεκδοτων και σπανιων ελληνικων συγγραφων περι των κατα την Εωαν ορθοδοξων εκκλησιων και μαλιστα της των Παλαιστινων): 5 vols. St.-Petersburg 1891–1898; vol. 4. St.-Petersburg 1897.
- Ps.-Gregorius Nazianzus. *Christus patiens 1: Die Tragödie Χριστὸς Πάσχων, angeblich vom heiligen Gregorius von Nazianz. Im Originaltext und zum ersten Mal in metrischer Verdeutschung, mit literar-historischer Einleitung und erläuternder Analyse* / ed., A[dolf] Ellissen [= Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur, 1; Subsidia Byzantina Lucis Ope Iterata, 19]. Leipzig 1855 (= Leipzig 1976).
- Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio* / ed. Ioannes Dominicus Mansi, vol. 13. Florentiae 1767.

- Sancti Leonis Magni Romani Pontificis Tractatus Septem et Nonaginta* / ed. Antonius Chavasse [= *Corpus Christianorum. Series Latina*, 138]. Turnholti 1973.
- Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi adiectis synaxariis selectis* [= *Propylaeum ad Acta SS Novembris*] / ed. Hippolyt Delehaye. Bruxellae 1902.
- The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284–813* / ed. C. Mango and R. Scott. Oxford 1997.
- Theophanis Chronographia*, vol. 1: *Textum graecum continens* / ed. Carolus de Boor. Leipzig 1883 (= Hildesheim 1963).
- Usener, H[ermann]. Weihnachtspredigt des heiligen Sophronius / tr. Basilius Steidle // *Benediktinische Monatsschrift* 20 (1938) 417–428.
- _____. Weihnachtspredigt des Sophronios // *Rheinisches Museum für Philologie* NS 41 (1886) 500–516.
- Vita S. Joannis Damasceni* (PG 94, 429–504).
- Wenzlowsky, Severin. *Die Briefe der Päpste und die an sie gerichteten Schreiben von Linus bis Pelagius II.*, vol. 5: *Der Heilige Leo I. (v. Aug. 440 – †[10.Nov.?] 461)* [= *Bibliothek der Kirchenväter*, 53]. Kempten 1875.
- Кекелидзе, К[орнелий]. Грузинская версия арабского Житія св. Іоанна Дамаскина // *Христiанскій Востокъ* 3/3 (1914) 119–174.
- Kekelidze, K[ornelij]. Gruzinskaya versiya arabskago Zhitiya sv. Ioanna Damaskina // *Hristianskij Vostok* 3/3 (1914) 119–174.
- Полное собрание творений св. Іоанна Дамаскина* / tr. А. И. Сагарда, vol. 1, Санкт-Петербург 1913.
- Polnoe sobranie tvorenij sv. Ioanna Damaskina* / tr. A. I. Sagarda, vol. 1, Sankt-Peterburg 1913.
- Свети Јован Дамаскин. *Празничне Беседе* / intr. and tr. Атанасије Јевтић [= *Српска Књижевна Задруга*, 94]. Београд 2002.

Опрацювання

- Altaner, Berthold and Stuiber, Alfred. *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. Freiburg i. Br. u.a. 1978.
- Ambros, Eva. Die arabische Vita des Johannes von Damaskus // *Akademie Aktuell: Zeitschrift der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 2 (2015) 78–81.
- Atiya, Aziz S. St. John Damascene: Survey of the Unpublished Arabic Versions of His Works in Sinai // *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* / ed. George Makdisi. Leiden 1965, 73–83.
- Auzépy, Marie-France. De la Palestine à Constantinople (VIIIe–IXe siècles): Étienne le Sabaïte et Jean Damascène // *Travaux et mémoires* (Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines) 12 (1994) 183–218.
- Baumstark, Anton. *Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiten. Eine liturgiegeschichtliche Vorarbeit auf Grund hslischer Studien in Jerusalem und*

- Damaskus, der syrischen Hsskataloge von Berlin, Cambridge, London, Oxford, Paris und Rom und des unierten Mossuler Festbrevierdruckes* [= Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, 3, 3–5]. Paderborn 1910.
- Beck, Hans-Georg. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* [= Handbuch der Altertumswissenschaft, 12, 2, 1]. München 1959.
- Blachère, Régis. *Le prince omayyade al-Walid [II] ibn Yazīd et son rôle littéraire // Mélanges offerts à Gaudefroy-Demombynes par ses amis et anciens élèves / ed. Maurice Gaudefroy-Demombynes. Le Caire 1945, 103–123.*
- Braun, Joachim. *Die Ausführungen des Johannes von Damaskus zum Islam: haer. 100*. Eichstätt 2013 (unpublished MA thesis).
- Bruns, Peter. *Georg der Araberbischof // Lexikon der Antiken Christlichen Literatur / ed. Siegmar Döpp, Wilhelm Geerlings, 3rd ed. Freiburg i. Br. [u.a.] 2002, 283–284.*
- _____. *Jakobus von Edessa // Lexikon der Antiken Christlichen Literatur (2002) 368–370.*
- Chevalier, C[elestin]. *La Mariologie de Saint Jean Damascène* [= Orientalia Christiana Analecta, 109]. Roma 1936.
- Christians, Dagmar. *Von der Nachahmung der Form zur wortgetreuen Übersetzung des Inhalts: Übersetzungsprinzipien in der altslavischen Menäentradiation // Die Übersetzung als Problem sprach- und literaturwissenschaftlicher Forschung in Slavistik und Baltistik. Beiträge zu einem Symposium in Münster 10./11. Mai 2001 / ed. Bernhard Symanzik et al. [= Studien zur Slavistik, 1]. Hamburg 2002, 41–55.*
- Conticello, Vassa. *Jean Damascène // Dictionnaire des philosophes antiques, vol. 3 (2000), 989–1012.*
- Das Byzantinische Eigengut der neuzeitlichen slavischen Menäen und seine griechischen Originale, vol. 1: Vorwort, Einführung, Incipitarium und Edition der Monate September bis Februar, vol. 2: Incipitarium und Edition der Monate März bis August, vol. 3: Incipitarium und Edition Theotokia, Index hymnorum graecorum, Index hymnorum slavicornum, Epimetra tria / ed. Peter Plank, Carolina Lutzka, ed. Christian Hannick [= Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, 112; Patristica Slavica, 12]. Paderborn et al. 2006.*
- Derenk, Dieter. *Leben und Dichtung des Omaiadenkalifen al-Walīd ibn Yazīd: Ein quellenkritischer Beitrag* [= Islamkundliche Untersuchungen, 27]. Freiburg i. Br. 1974.
- Detorakis, Theocharis. *Dogma e lingua negli inni dogmatici di Giovanni di Damasco // Giovanni di Damasco. Un padre al sorgere dell'islam. Atti del XIII Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa, sezione bizantina: Bose, 11–13 settembre 2005 / ed. Sabino Chialà, Lisa Cremaschi. Magnano 2006, 257–276.*

- Dölger, F[ranz], Die Johannes-Damaskenos-Ausgabe des Byzantinischen Instituts Scheuern // *Byzantion* 20 (1950) 303–314.
- Duffner, Maria H. *Romanos der Melode: ...denn für uns wurde geboren ein kleines Kind, der urewige Gott. Gedanken zu einem alten griech: Weihnachtshymnus mit Beiträgen von Großarchimandrit Felix (Dillier) und Ieromonach Nikolaj (Dorner)*. Gersau 2001.
- Ehrhard, Albert. Das Griechische Kloster Mar Saba in Palestina // *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte* 7 (1893) 32–79.
- Emereau, Casimir. Hymnographi Byzantini quorum nomina in litteras digessit notulisque adornavit // *Échos d'Orient* 21 (1922) 258–279; 22 (1923) 12–25, 420–439; 23 (1924) 196–200, 276–285, 408–414; 24 (1925) 164–179.
- Eustratiades, Sophronios [Σωφρόνιος Ευστρατιάδης]. *Ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός και τα ποιητικά αυτού έργα* // *Nea Sion* 26 (1931) 497–401, 530–538, 610–617, 666–681, 721–736; 27 (1932) 28–44, 111–123, 165–177, 216–224, 329–353, 415–422, 450–472, 514–534, 570–585, 644–664, 698–719; 28 (1933) 11–25.
- Frøyshov, Stig Simeon. The Early Development of the Liturgical Eight-Mode System in Jerusalem // *St. Vladimir's Theological Quarterly* 51/2–3 (2007) 139–178.
- Graf, Georg. Das arabische Original der Vita des hl. Johannes von Damaskus // *Der Katholik* 93 (1913) 164–190, 320–331.
 ——. *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, т. 1 [= Studi e testi, 118]. Vatikan 1944 (= Modena 1975).
- Hage, Wolfgang. *Die syrisch-jakobitische Kirche in frühislamischer Zeit nach orientalischen Quellen*. Wiesbaden 1966.
- Halkin, François. *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, т. 3: *Supplément, Appendices et Tables*: [= Subsidia hagiographica, 8a]. Bruxelles 1957.
- Hannick, Christian. Hymnen. II. Orthodoxe Kirche // *Theologische Realenzyklopädie Studienausgabe* 15 (1993) 762–770.
- Hawting, Gerald. *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate AD 661–750*. London 2000.
- Hitti, Philip K. *History of Syria Including Lebanon and Palestine*. New York 1951.
- Hoeck, Johannes M[aria]. Stand und Aufgaben der Damaskenos-Forschung // *Orientalia Christiana Periodica* 17/1 (1951) 5–60.
- Initia hymnorum Ecclesiae Graecae: pars prior F – W, Hymnographi – Tabulae* / ed. Henrica Follieri, т. 5 [= Studi e testi, 215]. Vaticanum 1966.
- Jammers, Ewald. Die jambischen Kanones des Johannes von Damaskus. Eine paläographische und stilistische Studie // *Schrift, Ordnung, Gestalt. Gesammelte Aufsätze zur ältesten Musikgeschichte* / ред. Reinhold Hammerstein. München 1969, 195–256.

- Jugie, M[artin]. Jean Damascène (Saint) // *Dictionnaire de Théologie Catholique* 8 (1924) 693–751.
- Kotter, Bonifatius. Johannes von Damaskus // *Theologische Realenzyklopädie* 17 (1993) 127–132.
- Kotter, Bonifaz [= Kotter, Bonifatius]. *Johannes Damaskenos und die Bibel*. Scheuern 1950.
- Krumbacher, Karl. *Geschichte der Byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527–1453)* / ред. А. Ehrhard, Н. Gelzer [= Handbuch der klassischen Altertumswissenschaften, 9, 1]. München 1897.
- Lammens, Henri. *Études sur le siècle des Omayyades*. Beirut 1930.
- Liebeschuetz, Wolfgang. Hochschule // *Reallexikon für Antike und Christentum* 15 (1991) 856–911.
- Lilie, Ralf-Johannes. *Prosopographie der mittel-byzantinischen Zeit*, т. 2 : Georgios (# 2183) – Leon (# 4270) / ed. F. Winkelmanns. Berlin et al. 2000; т. 6: *Abkürzungen, Addenda und Indices*. Berlin et al. 2002.
- Linder, Amnon. Christian Communities in Jerusalem // *The History of Jerusalem: The Early Muslim Period 638–1099* / ed. Joshua Prawer, Haggai Ben-Shamma. Jerusalem 1996, 121–162.
- Louth, Andrew. *St John Damascene, Tradition and Originality in Byzantine Theology*. Oxford 2002.
- Meier, Mischa. Suda // *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur* (2002) 658–659.
- Nasrallah, Joseph. *Saint Jean de Damas, Son Époque – Sa Vie – Son Œuvre* [= Les Souvenirs Chrétiens de Damas, 2]. Harissa 1950.
- Nelz, Robert. *Die theologischen Schulen der morgenländischen Kirchen während der sieben ersten christlichen Jahrhunderte in ihrer Bedeutung für die Ausbildung des Klerus*. Bonn 1916.
- Onasch, Konrad. *Lexikon – Liturgie und Kunst der Ostkirche unter Berücksichtigung der Alten Kirche*. Berlin et al. 1993.
- Petrynko, Oleksandr. *Der jambische Weihnachtskanon des Johannes von Damaskus. Einleitung, Text, Übersetzung, Kommentar* [= Jerusalem Theologisches Forum, 15]. Münster 2010.
- Podskalsky, Gerhard. *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453–1821): Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*. München 1988.
- _____. *Theologie und Philosophie in Byzanz, Der Streit um die theologische Methodik in der spätbyzantinischen Geistesgeschichte (14./15. Jh.), seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung*. München 1977.
- Rochow, Ilse. *Die Legende von der abgehauenen Hand des Johannes Damaskenos. Ursprung – Varianten – Verbreitung* [= Berliner Byzantinische Studien, 8]. Frankfurt am Main 2007.

- Roll, Susan K. Weihnachten. Liturgiegeschichtlich und liturgisch // *Lexikon für Theologie und Kirche*³ 10 (2001) 1017–1020.
- Sahas, Daniel J. *John of Damascus on Islam: The Heresy of the Ishmaelites*. Leiden 1972.
- Sajdak, Ioannes. *De Gregorio Nazianzeno poetarum christianorum fonte* [=Archivum Filologiczne Akademji Umiejętności w Krakowie, 1]. Kraków 1917.
- Sauget, Joseph-Marie. Giovanni Damasceno // *Bibliotheca sanctorum* 6 (1965) 732–739.
- Schirò Joseph u.a., *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae inferioris, Canones Decembris*, vol. 4. Roma 1976.
- Somma, Leone. *La Metrica dei Canonici Giambicci Liturgici Bizantini*. Una tesi di laurea), Università di Palermo 1960–1961 (unpublished dissertation available in the library of the Cryptoferrati Monastery under the signature: Tesi_3).
- Stevenson, Henricus M. [senior]. L'Hymnographie de l'Église grecque. Du rythme dans les cantiques de la liturgie grecque // *Revue des questions historiques* 11 (39) (1876) 482–543.
- Stichel, Rainer. *Die Geburt Christi in der russischen Ikonenmalerei. Voraussetzungen in Glauben und Kunst des christlichen Ostens und Westens*. Stuttgart 1990.
- Stiefenhofer, Dionys. *Des Heiligen Johannes von Damaskus genaue Darlegung des orthodoxen Glaubens* [= Bibliothek der Kirchenväter, 44]. Kempten 1923.
- Svidae Lexikon: Lexicographi Graeci* / ed. Ada Adler, vols. 1–5. Stuttgart 1928–1938 (= Stuttgart 1967–1971).
- Szövérfy, Josef. *A Guide to Byzantine Hymnography. A Classified Bibliography of Texts and Studies*, vol. 2: *Kanôn and Stichêron* [= Medieval Classics: Texts and Studies, 11]. Brookline, MA – Leiden 1979.
- Tubach, Jürgen. Gregorios Bar Hebraeus, † 1286 // *Syrische Kirchenväter* / ред. Wassilios Klein [= Kohlhammer-Taschenbücher, 587]. Stuttgart 2004, 240–251.
- Vaillhé, Siméon. Les Écrivains de Mar-Saba // *Échos d'Orient* 2 (1898–1899) 1–11, 33–47.
- Volk, Robert. Johannes von Damaskus // *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur* / ed. Siegmar Döpp, Wilhelm Geerlings, 3rd ed. Freiburg i. Br. 2002, 387–389.
- _____. Johannes von Damaskus // *Lexikon für Theologie und Kirche* 5 (1996) 895–899.
- Weitzmann, Kurt. *The Miniatures of the Sacra Parallela. Parisinus Graecus 923* [= Studies in manuscript illumination, 8]. Princeton 1979.
- Wellhausen, J[ulius]. Die Kämpfe der Araber mit den Romäern in der Zeit der Umajyaden // *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften in Göttingen – Philologisch-Historische Klasse* 1901, Göttingen 1902, 414–447.

- Wentzel, Georg. *Die griechische Übersetzung der Viri Inlustres des Hieronymus* [= Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, 13, 3]. Leipzig 1895.
- Weyh, W. Die Akrostichis in der byzantinischen Kanonesdichtung // *Byzantinische Zeitschrift* 17 (1908) 1–68.
- Богомолов, И. *Рец. на: Миминошвили Роман. Грузинские переводы «Изложения» Иоанна Дамаскина. Тбилиси 1966* // *Византийский временник* 29 (1969) 312–313.
 Bogomolov, I. *Rec. na: Miminoshvili Roman. Gruzinskie perevody «Izlozheniya» Ioanna Damaskina. Tbilisi 1966* // *Vizantijskij vremennik* 29 (1969) 312–313.
- Васильевъ, А[лександр] А. О греческихъ церковныхъ пѣснопѣніяхъ // *Византийский временник* 3 (1896) 582–633.
 Vasilev, A[leksandr] A. O grecheskih cerkovnyh pѣsnopѣniyah // *Vizantijskij vremennik* 3 (1896) 582–633.
- Герцман, Евгений. *Тайны истории древней музыки*. Санкт-Петербург 2006.
 Gercman, Evgenij. *Tajny istorii drevnej muzyki*. Sankt-Peterburg 2006.
- Игнатия, монахиня. Преподобный Иоанн Дамаскин в его церковно-гимнографическом творчестве // *Богословские труды* 23 (1982) 59–93.
 Ignatiya, monahinya. Prepodobnyj Ioann Damaskin v ego cerkovno-gimnograficheskom tvorchestve // *Bogoslovskie trudy* 23 (1982) 59–93.
- Историческое обозрѣніе богослужебныхъ книгъ греко-россійской церкви*. Кіевъ 1836.
Istoricheskoe obozrѣnie bogoslužhebnyh knig greko-rossijskoj cerkvi. Kiev 1836.
- Каждан, Александр. *История византийской литературы (650–850 гг.)* / tr. from English. Санкт-Петербург 2002.
 Kazhdan, Aleksander. *Istoriya vizantijskoj literatury (650–850 gg.)* / tr. from English. Sankt-Peterburg 2002.
- Крашенинникова, Ольга. *Древнеславянский Октоих св. Климента, архиепископа Охридского: По древнерусским и южнославянским спискам XIII–XV веков*. Москва 2006.
 Krasheninnikova, Olga. *Drevneslavyanskij Oktoih sv. Klimenta, arhiepiskopa Ohridskogo: Po drevnerusskim i yuzhnoslavyanskim spiskam XIII–XV vekov*. Moskva 2006.
- Миминошвили, Роман. *Грузинские переводы „Изложения“ Иоанна Дамаскина*. Тбилиси 1966.
 Miminoshvili, Roman. Gruzinskie perevody „Izlozheniya“ Ioanna Damaskina. Tbilisi 1966.
- Петринко, Олександр. Чи був Йоан Дамаскин саваїтом? // *Наукові записки УКУ: Богослов'я* 4 (2017) 75–99.

Petrynko, Oleksandr. Chy був Yoan Damaskyn savaitom? // *Naukovi zapysky UKU: Bohoslovia* 4 (2017) 75–99.

Флоринскій, Н. И. *Исторія богослужебныхъ пѣснопѣній православної, католической восточной Церкви*. Київ 1881.

Florinsky, N. I. *Istoriia bogoslužebnikh pesnopeniy pravoslavnoi, kafolicheskoi vostochnoi Tserkvi*. Kiev 1881.

Царевскій, А. А. *Святый Иоаннъ Дамаскинъ, какъ православный богословъ и церковный христiянскій пѣснопѣвецъ*. Казань 1891.

Tsarevsky, A. A. *Sviatyi Ioann Damaskin, kak pravoslavnyi bogoloslov i tserkovnyi khristianskiy pesnopenets*. Kazan 1891.

Чистовичъ, Иларионъ. *Исторія С. Петербургской Духовной Академіи*. Санкт-петербургъ 1857.

Chistovich, I. *Istoriya S. Peterburgskoi Dukhovnoi Akademii*. Sanktpeterburg 1857.

Oleksandr Petrynko

THE HYMNOGRAPHIC EXCELLENCE OF JOHN OF DAMASCUS ON THE EXAMPLE OF HIS IAMBIC CANON FOR CHRISTMAS

The article analyzes Damascene's hymnographical achievements in the light of his biography, education and monastic vocation. On the example of his iambic canon on the Nativity of Christ, his high skill and possibly incomparability are demonstrated and proven, in contrast to his qualitatively high, but still rather cumulative work in his prose theological works. John's creative elaboration of theological themes and their revelation in poetic form in liturgical texts guarantee him a special place in the prayer of the Christian community for the future.

Keywords: Byzantine liturgy, hymnography, John of Damascus, poetic canons, iambic canon.